

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Eglės Ignatavičiūtės
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemos
Problems of the Implementation of Transitional Justice**

Vadovė: dr. Renata Vaišvilienė

Recenzentė: dr. Nika Bruskinė

Vilnius
2018

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
1. PEREINAMOJO LAIKOTARPIO TEISINGUMO SAMPRATA	10
1.1. Pereinamojo laikotarpio teisingumas istorinėje perspektyvoje.....	10
1.2. Pereinamojo laikotarpio teisingumo sąvokos apibrėžimas	12
1.3. Pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslai.....	15
2. PEREINAMOJO LAIKOTARPIO TEISINGUMO VYKDYMO MECHANIZMAI	20
2.1. Teisminiai mechanizmai	21
2.1.1. Nacionaliniai teismai	22
2.1.2. Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai	24
2.1.3. Tarptautinis baudžiamasis teismas	27
2.1.4. Specialieji ir mišrūs (hibridiniai) tribunolai	29
2.2. Neteisminiai mechanizmai	31
2.2.1. Tiesos ir tyrimų komisijos	31
2.2.2. Tradicinės tiesos nustatymo praktikos	36
2.2.3. Kompensaciniai mechanizmai	38
2.2.4. Institucinės reformos	39
3. PAGRINDINĖS PEREINAMOJO LAIKOTARPIO TEISINGUMO VYKDYMO TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS	41
3.1. Tiesos komisijų statuso neapibrėžtumas Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute	41
3.2. Tiesos komisijų įpareigojimai bendradarbiauti ir dalintis surinkta informacija	45
3.3. Tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų „nepasidalijimas“ pažeidėjais	47
3.4. Atsakomybės dilema: amnestijos	48
IŠVADOS.....	53
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	55
SANTRAUKA	66
SUMMARY	67

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

Angl. – anglų kalba

AŽTT – Amerikos šalių žmogaus teisių teismas

ES – Europos Sąjunga

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

JT, Jungtinės Tautos – Jungtinių Tautų Organizacija

JT ST – Jungtinių Tautų Saugumo Taryba

Niurnbergo tribunolas, Niurnbergo tarptautinis karinis tribunolas – Tarptautinis karo tribunolas, įsteigtas 1945 m. Susitarimu dėl Europos Ašies didžiausių karo nusikaltėlių persekiojimo ir nubaudimo ir Tarptautinio karo tribunolo statuto

Romos statutas – Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas

STSL – Specialusis teismas Siera Leonei (angl. *Special Court for Sierra Leone*)

TBT – Tarptautinis baudžiamasis teismas

TBTJ – Tarptautinis baudžiamasis tribunolas asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais buvusioje Jugoslavijos teritorijoje, teisti (Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai)

TBTR – Tarptautinis baudžiamasis tribunolas asmenims, atsakingiems už genocidą ir kitus sunkius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus Ruandos teritorijoje, persekioti (Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai)

Tokijo tribunolas, Tokijo tarptautinis karinis tribunolas - Tokijo tarptautinis karo tribunolas Tolimiesiems Rytams, įsteigtas 1946 m. generolo Douglas MacArthur, įgyvendinančio Potsdamo deklaraciją ir Sąjungininkų jam suteiktas Vyriausiojo pajėgų vado galias, deklaracija

The trials should be public, in front of the people, so that they feel that they have truly been liberated and that their rights have been returned to them by those who stole them.

(Sunni cleric, Baghdad)¹

Those that bombed my house, traumatized my family, they should come forward, but if they fail, the law must take its course and their place should be behind bars.

(South African survivor, Truth and Reconciliation Commission (TRC) hearing in Klerksdorp)²

IŽANGA

Temos aktualumas. Per pastaruosius kelis dešimtmečius Pietų Amerikoje, Rytų Europoje, Afrikoje žlugo represyvūs ir totalitariniai režimai, juos keitė demokratinės arba pusiau demokratinės vyriausybės. Tokius valdžios perėjimo laikotarpius neretai lydėjo tarptautiniai arba nacionaliniai konfliktai, smurtas ir represijos, atnešę didelius nuostolius ir kančią civiliams gyventojams. Konfliktų pabaiga dažnai palikdavo valstybes nuniokotas, o jų visuomenės nežinančias, ką daryti su dideliu skaičiumi aukų, kaip nubausti kaltininkus ir užtikrinti nukentėjusiems jų teisių gynimo priemones, taip pat, kaip priversti oficialią valdžią pripažinti žmogaus teisių pažeidimus ir atlyginti nuostolius. Kadangi dar 1945 m. priimtoje Jungtinių Tautų Chartijoje pažymėta, kad tarptautinės bendruomenės pagrindinis tikslas yra „*palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą ir imtis veiksmingų kolektyvinių priemonių, siekiant užkirsti kelią grėsmei taikai <...> bei taikiomis priemonėmis <...> sureguliuoti arba išspręsti tarptautinius ginčus arba situacijas, dėl kurių gali būti pažeista taika*“³, tarptautinės ir regioninės organizacijos ėmėsi priemonių, kurios turėjo padėti susitvarkyti su tokių konfliktų pasekmėmis, masiniais žmogaus teisių pažeidimais, sukurti tvarią taiką ir užtikrinti, kad tokie konfliktai ateityje nebepasikartotų.

---

¹ „Teismai turėtų būti vieši, prieš žmones, kad jie jaustų, jog iš tiesų buvo išlaisvinti ir kad jų teisės jiems buvo sugrąžintos tų, kurie jas buvo pavogę.“ Sunitų dvasininkas, Bagdadas. Iš Editorial Note. *International Journal of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Issue 1, 1 March 2007, p. 1-5 [Žiūrėta 2017-11-05]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ijtj/article-lookup/doi/10.1093/ijtj/ijm012>>.

² „Tie, kurie užpuolė mano namus, traumavo mano šeimą, jie turėtų išeiti į priekį, bet jeigu jie neišeina, įstatymas turi veikti ir užpuolikų vieta turėtų būti teisiamųjų suole.“ Išlikęs gyvas asmuo Pietų Afrikoje. Bylos Tiesos ir susitaikymo komisijoje nagrinėjimas Klerksdorpe. Iš Editorial Note. *International Journal of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Issue 1, 1 March 2007, p. 1-5 [Žiūrėta 2017-11-05]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ijtj/article-lookup/doi/10.1093/ijtj/ijm012>>.

³ Jungtinių Tautų Chartija (angl. *Charter of the United Nations*). *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557, 1 straipsnis.

Kova su nebaudžiamumu už tarptautinius nusikaltimus davė pradžią pereinamojo laikotarpio teisingumo (angl. *transitional justice*) atsiradimui.

Tarptautiniai baudžiamieji teismai ir tiesos komisijos yra svarbiausi pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai. Kartu su kompensaciniais mechanizmais, institucinėmis reformomis, įvairiomis tradicinėmis tiesos paieškų iniciatyvomis nacionaliniame lygmenyje, jie pasitelkiami atsakant į didelius žmogaus teisių pažeidimus. Taigi, pereinamojo laikotarpio teisingumas siūlo įvairius, tiek teisinius, tiek neteisinius, kovos su nebaudžiamumu būdus. Per pastaruosius pora dešimtmečių šalyse, išgyvenusiose konfliktus, buvo įsteigti tarptautiniai baudžiamieji *ad hoc* tribunolai, specialieji ir mišrūs (hibridiniai) tribunolai, Romos statutu įsteigtas Tarptautinis baudžiamasis teismas, ypač išpopuliarėjo tiesos ir tyrimų komisijos. Ir nors baudžiamieji persekiojimai yra labiausiai teisėtas ir tarptautine teise pagrįstas pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmas, tiesos komisijos yra dažniausiai naudojamos pokonfliktinėse šalyse. Taip susidarė situacijos, kada vienoje valstybėje greta nacionalinių teismų veikia tiek tarptautiniai baudžiamieji teismai, tiek ir neteisminės tiesos komisijos. Tai atspinti JT propaguojamą holistinį požiūrį į pereinamojo laikotarpio teisingumą⁴, tačiau sukuria jo vykdymo problemų. Didžiausios problemos kyla dėl tarptautinių baudžiamųjų jurisdikcijų bei tiesos komisijų sudėtingo ir ne visada aiškaus santykio. Teorinis šių mechanizmų suderinamumas ir papildomas pobūdis buvo patvirtintas tiek JT, tiek nevyriausybinių organizacijų ar akademikų. Tačiau daugiausiai dėmesio skiriama aptariant šio santykio naudą, pavyzdžiui, dalinimąsi surinkta informacija, ir dažnai nesugebama įvertinti, ar šių mechanizmų veikimo būdai apskritai yra suderinami.

Šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis Lietuva negali nereaguoti į besiplečiančias tarptautinės teisės ribas, besikeičiančias valstybių suvereniteto ribas bei naujų tarptautinių teisminių ir neteisminių institucijų, skirtų kovai su nebaudžiamumu ir tiesos paieškomis, kūrimąsi. Lietuva, atgavusi nepriklausomybę po Sovietų Sąjungos žlugimo, taikė ir vis dar taiko daug pereinamojo laikotarpio mechanizmų, nors ne visada juos tiesiogiai įvardija kaip pereinamojo laikotarpio mechanizmus. Galima išskirti baudžiamąjį persekiojimą už tokius tarptautinės teisės nusikaltimus kaip genocidas, tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis, tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymas, civilių trėmimas ar perkėlimas po Antrojo pasaulinio karo.⁵ Taip

---

⁴ JT Generalinio Sekretoriaus pranešime pabrėžiamas „holistinis“ požiūris į pereinamojo laikotarpio teisingumą. Tai reiškia, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai turėtų būti vertinami kaip tarpusavyje derantys, vienas kitą sustiprinantys ir papildantys. Žr. JT Generalinio Sekretoriaus pranešimas dėl teisinės valstybės ir pereinamojo laikotarpio teisingumo konfliktus išgyvenančiose ir išgyvenusiose visuomenėse [interaktyvus]. S/2004/616, 2004, para. 26, p. 9 [žiūrėta 2017-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2004/616>.

⁵ Baudžiamosios bylos: K. Gimžauskas (1998); K. Kurakinas, P. Bartacevičius, J. Šakalys (1995); P. Raslanas (1999); I. P. (1999); B. Viater, K. Kregždė, A. Lapinskas, P. Preikšaitis, Tamošiūnas (2000); R. J. S. (2001); V. Vasiliauskas, M. Žukaitienė (2001); J. Dabulevičius (2003); J. Juškauskas, J. Navickas (2006); P. A. Povilaitis (2009); M. Misiukonis

pat taikomi įvairūs neteisminiai mechanizmai, kaip antai Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti įsteigimas,⁶ iliustracija⁷, įvairios žalos atlyginimo programos⁸ ir atminties politikos formavimas. Be to, Lietuva yra tarptautinės bendruomenės narė, priklausanti tiek tarptautinėms, tiek regioninėms organizacijoms ir aktyviai prisidedanti prie žmogaus teisių ir demokratijos stiprinimo.⁹ Todėl pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemų analizė yra aktuali tiek akademiniam Lietuvos pasauliui, tiek politikos formuotojams.

Šio **darbo objektas** yra pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemos.

Darbo tikslas, atsižvelgiant į pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemų analizės stoką Lietuvos teisės moksle, yra identifikuoti ir išanalizuoti pagrindines pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemas, kurios kyla arba galėtų kilti kartu veikiant teisminiams ir neteisminiams pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizams, būtent tarptautiniams baudžiamiesiems teismams ir tiesos komisijoms.

Siekiant darbe nurodyto tikslo, keliami tokie **darbo uždaviniai**:

- 1) Atskleisti pereinamojo laikotarpio teisingumo sampratą;
- 2) Apibūdinti pereinamojo laikotarpio teisingumo teisinius ir neteisminių mechanizmus;
- 3) Atskleisti tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų sąveiką;
- 4) Įvardinti ir išanalizuoti pagrindines pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemas.

Siekiant atskleisti darbo temą, darbe buvo naudojami šie **tyrimo metodai**. *Loginis metodas* naudojamas ryšiams tarp tarptautinių baudžiamųjų teismų bei tiesos komisijų atskleisti, pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemoms išryškinti bei tyrimo išvadoms padaryti.

(2014), M. Bulatovas (2010); V. J. Petronis (2013); V. Vasiliaskas ir kt. Žr. PETTAI, E. C.; PETTAI, V. *Transitional and retrospective justice in the Baltic states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p. 85-86.

⁶ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas Dėl Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti, *Valstybės žinios*, 2012-10-18, Nr. 121-6075.

⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos, *Valstybės žinios*, 1998-07-22, Nr. 65-1877; Lietuvos Respublikos asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, registracijos, prisipažinimo, įskaitos ir prisipažinusiųjų apsaugos įstatymo 6, 8 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000-06-28, Nr. 52-1485 – praplėtė iliustracijos apimamų asmenų spektrą; Lietuvos Respublikos Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymo 5 straipsnio papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2010-07-20, Nr. 86-4520 – davė pradžią KGB dokumentų, išlikusių Lietuvoje, viešinimui.

⁸ Pavyzdžiui, kompensacijos pasipriešinimo 1940-1990 metais okupacijų laikotarpiu žuvusių šeimoms; kompensacijos nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms. Žr. Lietuvos Respublikos valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių šeimoms įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998-10-21, Nr. 92-2543; Lietuvos Respublikos kompensacijų nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11-13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatyme. *Lietuvos aidas*, 1991-01-18, Nr. 12-0.

⁹ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2018-02-18] Prieiga per internetą: <<https://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/uzsienio-politikos-prioritetai/lietuva-ir-tarptautines-organizacijos>>.

Siekiant kompleksiškai atskleisti pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problematiką naudotas *sisteminės analizės metodas*. Apžvelgiant tarptautinės teisės subjektų, tiesos komisijų dokumentus, tarptautinių teismų praktiką, mokslininkų nuomones naudotas *lyginamasis metodas*. *Teleologinis metodas* naudotas nustatinėjant valstybių ir tarptautinės bendruomenės siekio sukurti tarptautinius teismus arba tiesos komisijas priežastis. Taip pat dėmesys skiriamas ir *istoriniam metodui*, atskleidžiant pereinamojo laikotarpio teisingumo sampratos evoliuciją. Analizuojant tarptautinių teismų, tiesos komisijų steigimo dokumentus ir statutus, tarptautinių institucijų dokumentus, tarptautinių teismų sprendimus taikomas *dokumentų analizės metodas*.

Darbo originalumas. Pastaraisiais metais tiek atskiros valstybės, tiek Jungtinių Tautų Organizacija ar Europos Sąjunga skiria daug dėmesio pereinamojo laikotarpio teisingumui savo darbotvarkėse. 2001 m. buvo įsteigtas Tarptautinis pereinamojo laikotarpio teisingumo centras (angl. *The International Center for Transitional Justice, ICTJ*), kuris dirba teisingumo srityje su šalimis, kurios susiduria su dideliais žmogaus teisių pažeidimais konfliktų metu.¹⁰ Taip pat yra įsteigta daug nevyriausybinių organizacijų, kurios užsiima pereinamojo laikotarpio teisingumo problemomis, kuriami pereinamojo laikotarpio teisingumo studijų institutai ir centrai¹¹, organizuojamos konferencijos šia tema, įkurtos dešimtys specialių magistro studijų programų, rašomos disertacijos iš pereinamojo laikotarpio teisingumo temų. Kartais tai pavadinama „globaline pereinamojo laikotarpio teisingumo industrija“, sudaryta iš „ekspertų ir konsultantų komandų“.¹² Taigi, pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos yra įsitvirtinusios akademiniam pasaulyje, o pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų taikymas yra pasaulio bendruomenės darbotvarkėse. Tačiau nepaisant išaugusios pereinamojo laikotarpio teisingumo svarbos pastaraisiais dešimtmečiais, Lietuvoje pereinamojo laikotarpio teisingumu domisi ne itin daug akademikų, mokslinių darbų šia tema taip pat tėra vienetai. Lietuvoje per pastaruosius penkerius metus nebuvo apginta magistro darbų pereinamojo laikotarpio teisingumo tematika. Tuo tarpu užsienyje yra parašyta nemažai magistro darbų iš pereinamojo laikotarpio teisingumo, tačiau daugiausiai jie yra atvejo studijos, analizuojančios atskirus pereinamojo laikotarpio taikymo mechanizmus arba atskirų šalių patirtį. Reiktų išskirti tris Vilniaus universitete apgintas disertacijas, kuriose analizuojamos pereinamojo laikotarpio teisingumo temos. Tai dr. Linos Strupinskienės 2015 m. apginta politikos mokslų krypties disertacija tema „Tarptautinio baudžiamojo tribunolo

¹⁰ Tarptautinio pereinamojo laikotarpio teisingumo centro (angl. *The International Center for Transitional Justice, ICTJ*) internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2017-10-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/about>>.

¹¹ Pavyzdžiui, Pereinamojo laikotarpio teisingumo institutas (angl. *Transitional Justice Institute*) Ulsterio universitete, Tarptautinis pereinamojo laikotarpio teisingumo centras (angl. *The International Center for Transitional Justice*) Hagos institute, Teisingumo ir susitaikymo institutas (angl. *The Institute for Justice and Reconciliation (IJR)*) ir kt.

¹² THEIDON, K. Editorial Note. *The International Journal of Transitional Justice* [interaktyvus]. 3 (3), 2009, p. 1–2 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ijjt/article/3/3/295/2888400/Editorial-Note>> Iš STRUPINSKIENĖ, L. Pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos: ištakos ir raida. *Politologija*, 2012/4 (68), p. 40.

buvusiai Jugoslavijai įtaka susitaikymui Bosnijoje ir Hercegovinoje“, dr. Nikos Bruskinos 2014 m. teisės krypties disertacija tema „Valstybės kompensacija nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms: tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika“ bei dr. Renatos Vaišvilienės 2018 m. teisės krypties disertacija „Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija“. Pažymėtina, kad pirmojoje disertacijoje į Tarptautinio baudžiamąjo tribunolo buvusiai Jugoslavijai analizę žvelgiama ne iš tarptautinės teisės, o iš politikos mokslų perspektyvos, antrojoje nagrinėjama tarptautinės ir valstybių nacionalinės teisės sąveika įgyvendinant aukų teisę į valstybės piniginę kompensaciją, trečioji disertacija analizuoja tarptautinės jurisdikcijos sampratą, baudžiamosios jurisdikcijos rūšis pagal jos santykį su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija bei šių jurisdikcijų santykio probleminius aspektus. Atkreiptinas dėmesys, kad autorė tikslingai rinkosi koncentruotis šiame darbe į pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problematiką iš tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų santykio perspektyvos ir neanalizuoti kito pereinamojo laikotarpio teisingumo iššūkio – tarptautinės baudžiamosios jurisdikcijos santykio su nacionaliniais teismais, nes mano, kad pastaroji probleminė sritis yra pakankamai išsamiai aptarta Lietuvos teisės moksle.¹³

Kadangi tarptautinių ir lokalinių konfliktų bei masinių žmogaus teisių pažeidimų nemažėja, o tarptautinės bendruomenės pastangos taikyti pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus tik didėja, darbas grindžiamas prielaida, kad tokio pobūdžio akademinis darbas yra originalus, o tema mažai analizuota Lietuvos akademiniame pasaulyje ir aktuali tarptautinės teisės srityje. Pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemų analizė Lietuvos teisės sistemos rėmuose yra aktuali teorinio ir praktinio pažinimo prasme.

Šaltiniai. Straipsnyje naudojamos šios šaltinių rūšys: tarptautinės ir nacionalinės teisės aktai, tarptautinių teismų praktika bei specialioji literatūra. Daugiausia dėmesio bus skiriama specialiosios teisinės literatūros ir straipsnių pereinamojo laikotarpio teisingumo tema analizei. Šiame darbe bus remiamasi Ruti G. Teitel, Jon Elster, t. y. mokslininkų, padėjusių pamatus pereinamojo laikotarpio teisingumo sampratos formavimuisi, darbams. M. Cherif Bassiouni gilinosi į baudžiamąjį persekiojimo problematiką. Taip pat svarbu paminėti, kad pereinamojo laikotarpio teisingumą Baltijos šalyse nagrinėjo estų mokslininkai Eva-Clarita Pettai, Vello Pettai, išleidę

---

¹³ GRIGAITĖ, G.; VAIŠVILIENĖ, R. Universalios jurisdikcijos taikymas dedant Europos pastangas atstatyti pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymą: TTT byla Belgija prieš Senegalą. *The Humanitarian Challenge: 20 years European Network on Humanitarian Action (NOHA)*. Eds. GIBBONS, P.; HEINZE, H.J. CHAM: Springer International Publishing, 2015, p. 185-199; VAIŠVILIENĖ, R. Tarptautinės ir nacionalinės baudžiamosios jurisdikcijos santykio aspektai: konkuruojanti papildanti jurisdikcija. *Teisė*, 2012, t. 82, p. 146-158; VAIŠVILIENĖ, R. Tarptautinė baudžiamoji išimtinė ir konkuruojanti pirminė jurisdikcija. *Teisė*, 2011, t. 81, p. 186-200; VAIŠVILIENĖ, R. Tarptautinio baudžiamąjo teismo prokuroro diskrecijos ribų probleminiai aspektai. *Teisė*, 2009, t. 70, p. 136-149; SABALIAUSKAITĖ, R. Tarptautinio baudžiamąjo teismo jurisdikcija ir nacionaliniai teismai. *Teisė*, 2003, t. 47, p. 134-146.

monografiją „*Pereinamojo laikotarpio ir retrospektyvinis teisingumas Baltijos šalyse*“, kurioje pirma kartą buvo nagrinėta tiesos ir teisingumo tema Baltijos šalyse iš lyginamosios perspektyvos. Tačiau pažymėtina, kad į politikos mokslų, sociologinę literatūrą bei literatūrą, parašytą iš įgyvendinimo (praktikų) perspektyvos, bus atsižvelgiama tik tiek, kiek reikia iliustruoti šį darbą praktiniais pavyzdžiais ar pagrįsti teorines diskusijas. Taip pat bus remiamasi *Oxford Academic Journals* leidžiamais Tarptautinio pereinamojo laikotarpio teisingumo žurnalo (angl. *The International Journal of Transitional Justice*), kuriame vyksta diskusijos apie pereinamojo laikotarpio teisingumo raidą, pristatomi naujausi empiriniai tyrimai šioje srityje, bei Tarptautinio baudžiamojo teisingumo žurnalo (angl. *Journal of International Criminal Justice*) straipsniais. Be to, bus analizuojami Jungtinių Tautų Organizacijos ir Europos Sąjungos dokumentai ir teisės aktai, kurie daug prisidėjo kuriant ir įgyvendinant pereinamojo laikotarpio teisingumo institucijas bei formuojant praktinę pereinamojo laikotarpio teisingumo darbotvarkę. Siekiant pateikti praktinius pavyzdžius, bus remiamasi tarptautinių baudžiamųjų teismų, ypač tarptautinių baudžiamųjų *ad hoc* tribunolų, specialiųjų ir mišriųjų (hibridinių) tribunolų, Tarptautinio baudžiamojo teismo praktika. Išsamiai analizuojamas ir Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas. Nagrinėjant tiesos komisijas ir amnestijas svarbiausiais šaltiniais tapo Marko Freemano, Alison Bisset, nagrinėjusių šį pereinamojo laikotarpio mechanizmą iš legalistinės perspektyvos, ir vienos autoritetingiausios tiesos komisijų tyrėjos Priscillos Hayner darbai.

Darbas yra skirstomas į **tris dalis**. Pirmoje ir antroje dalyse bus išsamiai aptariama pereinamojo laikotarpio teisingumo samprata ir teisminiai bei neteisminiai pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo mechanizmai. Trečiojoje darbo dalyje bus analizuojamos praktinės ir teorinės pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemos tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų santykio kontekste.

1. PEREINAMOJO LAIKOTARPIO TEISINGUMO SAMPRATA

Norint įvykdyti darbe išsikeltą tikslą ir uždavinius pirmiausiai reikia aptarti pereinamojo laikotarpio teisingumo sampratą bei apsibrėžti darbe vartojamas sąvokas. Todėl šiame skyriuje bus atskleidžiama pereinamojo laikotarpio teisingumo evoliucija istorinėje perspektyvoje, sąvoka ir tikslai.

1.1. Pereinamojo laikotarpio teisingumas istorinėje perspektyvoje

Kai kurie autoriai pereinamojo laikotarpio teisingumo įgyvendinimo pavyzdžiais laiko dar Senovės Graikijoje vykusius teismus po sukilimų¹⁴ ar po JAV pilietinio karo vykdytas reformas¹⁵. Tačiau daugelis sutinka, kad apie šiuolaikinės pereinamojo laikotarpio koncepcijos atsiradimą galima kalbėti tik XX amžiaus antroje pusėje po Antrojo pasaulinio karo, įsteigus Niurnbergo ir Tokijo karinius tribunolus.

Pirmąją pereinamojo laikotarpio teisingumo fazę laikomas pokario periodas nuo 1945 metų iki Šaltojo karo pabaigos. Šis laikotarpis buvo susijęs su išskirtinėmis politinėmis sąlygomis, kada sąjungininkai po karo bendradarbiavo tarpvalstybiniu lygmeniu, o greta nacionalinių teismų atsirado tarptautiniai baudžiamieji tribunolai. Kitaip tariant, pirmoji pereinamojo laikotarpio teisingumo fazė buvo pokario politinių sąlygų, kurios buvo *sui generis*, produktas. Pirmoji fazė baigėsi prasidėjus Šaltajam karui, nes įsigalėjus bipolinei galių pusiausvyrai tarp Sovietų Sąjungos ir JAV, pereinamojo laikotarpio teisingumas nebuvo plėtojamas.¹⁶ Tačiau šio laikotarpio palikimas, Niurnbergo ir Tokijo karinių tribunolų procesai ir juose nustatyti principai tapo kertiniais tiek visai tarptautinei teisinei tvarkai, tiek ir pereinamojo laikotarpio teisingumui. Po Antrojo pasaulinio karo tarptautinė teisė labai pasikeitė, valstybės įsipareigojo saugoti savo piliečius ir garantuoti individualias teises. Pokario karinių tribunolų palikimas tapo šiuolaikinių žmogaus teisių įstatymų, tarptautinių konvencijų pagrindu. Pabrėžtina, kad dinamiška tarptautinės

---

¹⁴ ELSTER, J. *Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective* [interaktyvus]. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. [žiūrėta 2017-12-06] Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/closing-the-books/71E161236A9CD804C87F811FB4867663>>.

¹⁵ FLETCHER, L. E., et al. Context, Timing and the Dynamics of Transitional Justice: A Historical Perspective [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 1, 2009, p. 163–220 [žiūrėta 2017-12-17]. Prieiga per internetą: <www.jstor.org/stable/20486740>.

¹⁶ TEITEL, R. *Transitional Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 39-40; TEITEL, R. Transitional Justice Genealogy [interaktyvus]. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 16, 2003, p. 70 [žiūrėta 2017-12-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.nyls.edu/faculty/wp-content/uploads/sites/148/2013/09/Harvard-Human-Rights-Journal.pdf>>.

humanitarinės teisės ir žmogaus teisių įstatymų raida vaidino svarbiausią vaidmenį pereinamojo laikotarpio teisingumo koncepcijos kūrime.¹⁷

Perversmai Pietų Amerikoje XX amžiaus 9-ame dešimtmetyje, Šaltojo karo pabaiga 1989 metais ir Sovietų Sąjungos žlugimas bei trečioji demokratizacijos banga¹⁸ žymi antrosios pereinamojo laikotarpio teisingumo fazės atsiradimą. Šiam laikotarpiui būdingas tiek spartesnis konfliktų sprendimas tarptautinių ir regioninių organizacijų pagalba, tiek ir nuolatinis teisingumo klausimo kėlimo diskurso įsigalėjimas viešojoje erdvėje.

XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje galima išskirti trečiąją arba nuolatinę (angl. *steady-state*) pereinamojo laikotarpio teisingumo fazę, siejamą su globalizacija bei nuolatinių tarptautinių ir nacionalinių konfliktų įsigalėjimu.¹⁹ Plečiantis tarptautinės teisės riboms, steigiami specialieji ir mišrūs (hibridiniai) teismai, steigiamos neteisminės tiesos komisijos. Prasidėjo diskusijos dėl valstybių suvereniteto, tarptautinių baudžiamųjų teismų ir nacionalinių teismų santykio, tiesos komisijų vietos tarptautinės teisės sistemoje. Taigi, XX amžiaus pabaigoje pereinamojo laikotarpio teisingumas buvo įtrauktas į valstybių ir tarptautinių organizacijų darbotvarkes bei tapo savarankišku mokslo lauku, apimančiu ne tik tarptautinę teisę, bet ir tarptautinius santykius, politinę teoriją, lyginamąją politiką ar sociologiją. Teisiniu požiūriu pereinamojo laikotarpio teisingumas patenka į atskiras tarptautinės teisės sritis: tarptautinės humanitarinės, žmogaus teisių ir tarptautinės baudžiamosios teisės. Be to, istoriškai pereinamojo laikotarpio teisingumas koncentruojasi į pirmosios kartos pilietines ir politines žmogaus teises. Tačiau pastaruoju metu stebima tendencija ir dėl išaugusio poreikio koncentruotis į antros kartos (socialines, ekonomines ir kultūrinės) ar net trečios kartos (solidarumo teisės), grupės ar kolektyvines teises, teisę į ekonominę ir socialinę vystymąsi.²⁰

Taigi, pereinamojo laikotarpio teisingumas yra gana nauja koncepcija, atsiradusi tik XX a. viduryje po Antrojo pasaulinio karo. Pereinamojo laikotarpio raida yra neatskiriama nuo

---

¹⁷ MOBEKK, E. *Transitional Justice and Security Sector Reform: Enabling Sustainable Peace* [interaktyvus]. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Occasional Paper – № 13. Geneva, November 2006, p. 8 [žiūrėta 2017-11-05]. Prieiga per internetą:

<http://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/OP13_Mobekk.pdf>.

¹⁸ HUNTINGTON, S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman; London: University of Oklahoma Press, 1991.

¹⁹ TEITEL, R. Transitional Justice Genealogy [interaktyvus]. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 16, 2003, p. 70 [žiūrėta 2017-12-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.nyls.edu/faculty/wp-content/uploads/sites/148/2013/09/Harvard-Human-Rights-Journal.pdf>>, TEITEL, R. The Law and Politics of Contemporary Transitional Justice [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*, Volume 38, Issue 3 2005, p. 839 [žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą:

<<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1658&context=cilj>>.

²⁰ DAVIS, L. The European Union and Transitional Justice [interaktyvus]. *Civil Society Dialogue Network*, 2014 [žiūrėta 2017-10-30]. Prieiga per internetą: <http://eplo.org/wp-content/uploads/2017/02/EPLO_CSDN_Background-Paper_EU-and-Transitional-Justice.pdf>.

tarptautinės teisės vystymosi ir žmogaus teisių užtikrinimo, taip pat tarptautinės bendruomenės siekio kovoti su nebaudžiamumu ir demokratizacijos procesų.

1.2. Pereinamojo laikotarpio teisingumo sąvokos apibrėžimas

Pereinamojo laikotarpio teisingumas yra labai plati koncepcija, apimanti, kaip jau buvo minėta, ir tarptautinę teisę, ir politinę teoriją ar sociologiją, todėl teoretikai dažnai nesutaria dėl vieningo ir visuotinio sąvokos apibrėžimo. Pastebima, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo koncepcija evoliucionuoja nuo retribucinio arba atpildo (angl. *retributive*) teisingumo, link atkuriamojo (angl. *restorative*) pereinamojo laikotarpio teisingumo. Retribuciniam teisingumui būdingas siekis patraukti subjektus baudžiamojon atsakomybėn už didelės apimties nusikaltimus žmonijai, karo nusikaltimus, etninę valymą ar genocidą. Atkuriamajam teisingumui būdingos susitaikymo, išgyvenusiųjų ir aukų orumo atstatymo, santarvės visuomenėje atkūrimo temos. Retribucinio teisingumo pagrindiniai įgyvendinimo mechanizmai²¹ yra teismai, liustracija, o atkuriamojo teisingumo – tiesos komisijos, įvairūs kompensavimo mechanizmai, atminties politikos plėtojimas ir pan. Pastaruoju metu ypatingai pabrėžiamas „holistinis“ požiūris į pereinamojo laikotarpio teisingumą. Tai reiškia, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai vertinami kaip vienas kitą papildantys ir tarpusavyje derantys. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad visi mechanizmai turi būti taikomi tuo pačiu metu, nes tai gali būti neįmanoma. „Holistinis“ požiūris siūlo pritaikyti vienus pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus, pavyzdžiui, tiesos komisijas, užtikrinti galimybę ateityje taikyti ir kitus pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus, pavyzdžiui, tarptautinius baudžiamuosius teismus.²² JT ir ES pritaria, kad alternatyvūs neteisminiai teisingumo vykdymo būdai, atitinkantys tarptautinius standartus, gali papildyti oficialius baudžiamuosius procesus.²³

Perėjimas (angl. *transition*) apibūdinamas kaip valstybės perėjimas iš nedemokratinės, diktatūrinės ar represyvios valdymo formos į demokratinę valdymo formą. Priklausomai nuo to, kas kontroliuoja perėjimo procesą ir nuo pusiausvyros tarp „naujos“ ir ankstesnės valdžios, perėjimas

---

²¹ ES dokumentuose vertime į lietuvių kalbą kalbant apie pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus lygiagrečiai vartojamos abi sąvokos „mechanizmai“ ir „priemonės“. Palyginimui žr. Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio, 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15. Tačiau autorė, remdamasi JT dokumentais ir tuo, kad juose daugiausia vartojama angliška sąvoka „mechanisms“, šiame darbe vartoja būtent pereinamojo laikotarpio mechanizmų sąvoką.

²² DAVIS, L. The European Union and Transitional Justice [interaktyvus]. *Civil Society Dialogue Network*, 2014, p. 4 [žiūrėta 2017-10-30]. Prieiga per internetą: <http://eplo.org/wp-content/uploads/2017/02/EPLO_CSDN_Background-Paper_EU-and-Transitional-Justice.pdf>.

²³ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

gali būti klasifikuojamas į sutartą, kontroliuojamą, netikėtą ir revoliucinį. Jis gali vykti „iš apačios“ (inspiruotas masių) arba „iš viršaus“ (inspiruotas elito); greitas arba ilgai trunkantis.²⁴ Perėjimo tipas dažniausiai suponuoja ir pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo mechanizmų pasirinkimą.

Vieni autoriai pateikia siaurą instrumentinį pereinamojo laikotarpio teisingumo, o kiti – platų vertybinį apibrėžimą, kuris apibūdina pereinamojo laikotarpio teisingumą per tikslus, kurių jis turi siekti. Tarptautinės teisės specialistai yra linkę apibrėžti pereinamojo laikotarpio teisingumą kaip valstybių atsaką į sisteminius ir didelės apimties žmogaus teisių pažeidimus, su kuriais normali teisinė sistema nesugeba susitvarkyti.²⁵ Pereinamojo laikotarpio teisingumas nelaikomas specialia teisingumo forma. Tai yra teisingumas, kuris vykdomas visuomenėse, išgyvenusiose didelių žmogaus tiesių pažeidimų ar konfliktų periodus. Pereinamojo laikotarpio teisingumą sudaro tam tikri mechanizmai, kurie paprastai yra naudojami patraukiant atsakomybėn kaltuosius už žmogaus teisių ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, atlyginant aukoms, reformuojant valstybės institucijas ir stiprinant teisinės valstybės principą.²⁶ Viena pirmųjų²⁷ pavartojusi pereinamojo laikotarpio teisingumo sąvoką Ruti G. Teitel jį apibrėžia kaip teisingumo sampratą, susijusią su „politinių pokyčių laikotarpiais, kuriems būdingas teisinis atsakas, kovojant su nusikalstamais režimais“. Ruti G. Teitel teigia, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo koncepcijos vystymasis demonstruoja glaudų santykį tarp vykdomojo teisingumo ir politinių sąlygų.²⁸

Taip pat kai kurie autoriai pereinamojo laikotarpio teisingumą siūlo vadinti pokonfliktiniu teisingumu (angl. *post-conflict justice*).²⁹ Visgi pereinamojo laikotarpio teisingumo

---

²⁴ STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292. [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga prie interneto: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

²⁵ Tarptautinis pereinamojo laikotarpio teisingumo centras. *What is Transitional Justice?* [interaktyvus; žiūrėta 2017-10-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Transitional-Justice-2009-English.pdf>>.

²⁶ DAVIS, L. The European Union and Transitional Justice [interaktyvus]. *Civil Society Dialogue Network*, 2014, p. 3 [žiūrėta 2017-10-30]. Prieiga per internetą: <http://eplo.org/wp-content/uploads/2017/02/EPLO_CSDN_Background-Paper_EU-and-Transitional-Justice.pdf>.

²⁷ Iki galo nėra sutariama, kas pirmasis pavartojo terminą „pereinamojo laikotarpio teisingumas“. Manoma, kad pirmoji buvo Ruti G. Teitel, teikdama paraišką JAV taikos instituto dotacijai gauti: TEITEL, R. *Global Transitional Justice, Global Justice and Democracy*, Working Paper no 8 [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <https://www.gmu.edu/centers/globalstudies/publications/hjd/hjd_wp_8.pdf>. Iš STRUPINSKIENĖ, L. *Pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos: ištakos ir raida. Politologija*, 2012/4 (68), p. 39-64. Platesnę diskusiją žr. PAGE, A. *How 'Transitions' Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice* [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 2, 2009, p. 321-367. [žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <www.jstor.org/stable/20486755>.

²⁸ TEITEL, R. *Transitional Justice Genealogy* [interaktyvus]. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 16, 2003, p. 69 [žiūrėta 2017-12-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.nyls.edu/faculty/wp-content/uploads/sites/148/2013/09/Harvard-Human-Rights-Journal.pdf>>.

²⁹ Žr. A Grotius Centre for International Legal Studies Website [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-15] Prieiga per internetą: <<http://postconflictjustice.com>>.

apibrėžimas yra tikslesnis, nes dažnai pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus imama taikyti konfliktui dar nepasibaigus arba konfliktas atsinaujina jau pradėjus taikyti mechanizmus.

JT Generalinio sekretoriaus pranešime dėl teisinės valstybės ir pereinamojo laikotarpio teisingumo konfliktus išgyvenančiose ir išgyvenusiose visuomenėse bei 2010 m. konsultacijoje dėl Jungtinių Tautų požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą pereinamojo laikotarpio teisingumas apibrėžiamas kaip „*visas procesų ir mechanizmų spektras, susijęs su visuomenės pastangomis išspręsti didelės apimties praeities pažeidimų pasekmes, siekiant užtikrinti atsakomybę, įvykdyti teisingumą ir pasiekti susitaikymą* (angl. *reconciliation*).“ Tai gali apimti tiek teisminius, tiek neteisminius mechanizmus, į kuriuos tarptautinės bendruomenės įsitraukimas (jeigu apskritai jo reikia) gali būti skirtingas. Pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai apima asmenų baudžiamąjį persekiojimą, tiesos paiešką, žalos atlyginimą, institucines reformas, lojalumo ir patikimumo patikrinimą ar atleidimą iš pareigų arba jų derinį.³⁰ Pereinamojo laikotarpio teisingumo procesą ir jo mechanizmus JT laiko savo sistemos sudedamąja dalimi, skirta stiprinti teisinę valstybę.

Europos Sąjunga yra viena didžiausių pereinamojo laikotarpio teisingumo iniciatyvų rėmėjų ir finansuotojų pasaulyje bei pirmoji regioninė organizacija, priėmusi pereinamojo laikotarpio strategiją.³¹ Europos Sąjungos Tarybos išvadose dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio teisingumui pritariama JT Generalinio sekretoriaus pranešime įtvirtintam apibrėžimui ir pabrėžiama, kad pereinamojo laikotarpio teisingumas yra vienas iš svarbiausių ES prioritetų tais atvejais, kai šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės, tarptautinė humanitarinė teisė ir tarptautinė baudžiamoji teisė.³² Šiose išvadose įtvirtinta, kad ES „*propaguoja visapusišką ir ilgalaikį požiūrį į pereinamojo laikotarpio teisingumą, kuriuo siekiama kovoti su nebaudžiamumu, užtikrinti nukentėjusiems asmenims pripažinimą ir teisių gynimo priemones, puoselėti pasitikėjimą, stiprinti teisinę valstybę ir prisidėti prie susitaikymo ir pažeidimų nepasikartojimo užtikrinimo*.“³³ Be to, ES Taryba pažymi, kad „*svarbu laikytis į nukentėjusius asmenis orientuoto požiūrio į pereinamojo*

---

³⁰ JT Generalinio Sekretoriaus rekomendacijos dėl JT požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą (angl. *Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice*) [interaktyvus], March 2010. [žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf>; JT Generalinio Sekretoriaus pranešimas dėl teisinės valstybės ir pereinamojo laikotarpio teisingumo konfliktus išgyvenančiose ir išgyvenusiose visuomenėse [interaktyvus]. S/2004/616, 2004, para. 8, p. 4 [žiūrėta 2017-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2004/616>.

³¹ Afrikos Sąjunga taip pat yra priėmusi pereinamojo laikotarpio strategiją. Žr. Prieiga per internetą: <<https://www.legal-tools.org/doc/bcdc97/pdf/>>.

³² Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 2 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

³³ *Ibid*, p. 3.

*laikotarpio teisingumą, kuriuo užtikrinamas ankstyvas nukentėjusių asmenų įtraukimas į pereinamojo teisingumo procesus ir dalyvavimas juose.*³⁴

Atkreiptinas dėmesys, kad vienu iš pereinamojo laikotarpio teisingumo teisiniu pagrindu gali būti laikomas dar 1988 m. Amerikos šalių žmogaus teisių teismo sprendimas byloje *Velásquez Rodríguez prieš Hondūrą*, kuriame AŽTT nustatė, kad visos valstybės turi keturis pagrindinius įsipareigojimus žmogaus teisių srityje: 1) imtis veiksmų užkertant kelią žmogaus teisių pažeidimams; 2) atlikti rimtą jos jurisdikcijoje padarytų pažeidimų tyrimą; 3) paskirti atitinkamas sankcijas už pažeidimus atsakingiems asmenims; 4) pažeidimų aukoms užtikrinti atitinkamas kompensacijas.³⁵ Šie principai vėliau ne kartą buvo patvirtinti tiek AŽTT, Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek JT organų, tokių kaip Žmogaus teisių komitetas, sprendimuose. AŽTT sprendime byloje *Velásquez Rodríguez prieš Hondūrą* buvo pažymėta, kad valstybių pareiga užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams bei atlikti padarytų pažeidimų tyrimą, paskirti sankcijas atsakingiems asmenims ir užtikrinti aukoms kompensacijas apima tiek teisinės, tiek ir politinės, administracinės ir kultūrinės priemonės.³⁶ Tačiau neįmanoma pateikti išsamaus visų tokių priemonių sąrašo, nes jos skiriasi atsižvelgiant į kiekvienos valstybės teisinę sistemą.

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad nors ir nėra vieno visuotinio pereinamojo laikotarpio teisingumo apibrėžimo, tačiau galima sutikti, kad pereinamojo laikotarpio teisingumas pasitelkiamas kaip atsakas į didelės apimties žmogaus teisių pažeidimus. Pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmais, kurie bus aptarti antroje šio darbo dalyje, siekiama užtikrinti teisinę atsakomybę, įgyvendinti teisingumą, stiprinti teisinę valstybę bei užkirsti kelią sisteminiams žmogaus teisių pažeidimams ateityje.

1.3 Pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslai

Pereinamojo laikotarpio teisingumas gali būti apibrėžiamas ir per tikslus, kurių jis turėtų siekti.³⁷ Pažymėtina, kad pagrindiniai pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslai kyla iš tarptautinės žmogaus teisių ir humanitarinės teisės, taip pat tarptautinės baudžiamosios teisės, ypač valstybių įsipareigojimų tirti žmogaus teisių pažeidimus, persekioti baudžiamąja tvarka nusikaltusius asmenis ir užkirsti kelią tokiems pažeidimams ateityje. Nors nėra visuotinai nustatyti

³⁴ *Ibid*, p. 3-4.

³⁵ Amerikos šalių žmogaus teisių teismas. 1998 m. liepos 29 d. sprendimas *Velásquez Rodríguez v. Honduras* byloje Series C, No. 4, (1998), para. 174.

³⁶ *Ibid*, para. 175.

³⁷ OLSEN, T. D.; PAYNE, L. A.; REITER, A. G.; WIEBELHAUS-BRAHM, E. When Truth Commissions Improve Human Rights. *International Journal of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 4, Issue 3, 1 November 2010, p. 460-463 [žiūrėta 2018-04-30]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ijtj/ijq021>>.

pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslų, tačiau tiek akademikai, tiek tarptautinių organizacijų dokumentai nurodo panašius pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslus. Tiek JT, tiek Europos Sąjungos Taryba išskiria šiuos pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslus³⁸:

- **Nebaudžiamumo panaikinimas.** Galima išskirti *de jure* nebaudžiamumą, kada įstatymais nėra kriminalizuojamos veikos, kurios turėtų patekti po nusikaltimų sąvoka arba nusikaltimų vykdytojai įstatymų yra saugomi nuo baudžiamojo persekiojimo, ir *de facto* nebaudžiamumą, kai teisingumą sunku praktiškai įgyvendinti šalių, kurios ką tik patyrė konfliktą arba atsikratė autoritarinio režimo, visuomenėse.³⁹ *De facto* nebaudžiamumą praktiškai gali būti sunku įgyvendinti dėl to, kad valstybės institucijos yra silpnos, nėra politinės valios arba trūksta žmogiškųjų bei finansinių resursų tirti nusikaltimus, taip pat, kai nukentėjusių ir nusikaltimų vykdytojų yra labai daug. Išspręsti šią problemą galima imantis teisėkūros, įgyvendinant teisėsaugos ir teismų reformas; bendradarbiaujant su nukentėjusiais, pilietine visuomene; suplanuojant veiksmingą baudžiamojo persekiojimo strategiją. Dažnai pokonfliktinėms vyriausybėms trūksta ne tik finansinių, bet ir žmogiškųjų išteklių planuojant pereinamojo laikotarpio teisingumo strategijas, todėl į pagalbą pasitelkiamos profesionalai, aukštos kvalifikacijos specialistai iš užsienio. Tačiau čia gali kilti problema, kad užsienio specialistai neišmano vietinės situacijos, vietinių papročių. Teisingumas nukentėjusiems nuo itin sunkių žmogaus teisių pažeidimų gali būti visiškai užtikrintas tik tokiu atveju, jeigu nusikaltimų vykdytojai nacionaliniu arba tarptautiniu mastu patraukiami atsakomybėn ir atsako už įvykdytas veikas prieš nešališkai veikiančius teisminius organus veiksmingo teismo proceso metu. Labai svarbus tinkamas baudžiamasis procesas, visi procesiniai veiksmai baudžiamosios justicijos srityje turėtų atitikti teisingo bylos nagrinėjimo, teisės nukentėjusiems kreiptis į teismą principus. Taip pat šalia atsakomybės neišvengiamumo aspekto, labai svarbus ir atgrasomasis poveikis ateityje nebedaryti tokių nusikaltimų, pamokos visai visuomenei.
- **Teisės žinoti tiesą užtikrinimas.** Teisė žinoti tiesą yra įtvirtinta tarptautiniuose dokumentuose.⁴⁰ Tai gana nauja norma, nurodanti, kad aukos, šeimos ir bendruomenės turi

³⁸ Tikslai įvardyti ir aptarti JT generalinio sekretoriaus rekomendacijose dėl JT požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą (angl. *Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice*) [interaktyvus], March 2010. [žiūrėta 2017-12-13] Prieiga per internetą:

<https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf> ir Europos Sąjungos Tarybos išvadose dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus], 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

³⁹ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus], 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

⁴⁰ *Ibid*, p. 17-18. Pavyzdžiui, Ženevos konvencijų Papildomo protokolo dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas) 32 straipsnyje įtvirtintas bendrasis principas į „šeimų teisę žinoti savo giminaičių likimą“; 1949

teisę žinoti žmogaus teisių pažeidimų mastą, aplinkybes ir motyvus. Pradžioje laikyta būdu kovoti su nebūdžiamumu konfliktinėse situacijose, susijusiose su sisteminiais pagrobimais ir priverstiniai dingimais, ši teisė vis dažniau laikoma nepaneigiama ir neatimama. JT Žmogaus teisių taryba savo rezoliucijose Nr. 9/11 ir 12/12 pripažino aukų, patyrusių didelius žmogaus teisių pažeidimus, ir jų artimųjų teisę į tiesą, teisę žinoti įvykius, kurie sukėlė tokius pažeidimus, įskaitant ir nusikaltėlių identifikavimą.⁴¹ Teisė žinoti tiesą tampa būtinu pereinamojo laikotarpio teisingumo komponentu ir pagrindine priežastimi tiesos komisijoms rinkti informaciją, kuri gali padėti patraukti baudžiamojon atsakomybėn kaltininkus.⁴² Be to, teisė žinoti tiesą kai kuriose teisės sistemose gali būti apibūdinama ir kaip teisė žinoti, teisė būti informuotam arba informacijos laisvė.⁴³ Taip pat teisė žinoti tiesą ne kartą buvo konstatuota tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek Amerikos žmogaus teisių teismo sprendimuose bei buvo patvirtinta Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisijos. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *El-Masri prieš buvusiąją Jugoslavijos Respubliką Makedoniją*, konstatavo, kad Makedonija pažeidė Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnį, draudžiantį kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį, kai neteisėtai sulaikė Vokietijos pilietį, tardymo metu sukėlė jam fizinį skausmą, perdavė jį Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir atsisakė tinkamai ištirti sulaikymo aplinkybes. EŽTT motyvavo, kad valstybės institucijos turėjo atlikti tinkamą tyrimą ir kad nesugebėjimas to padaryti, turėjo įtakos teisei į tiesą apie bylos aplinkybes. Pabrėžta, kad byla buvo svarbi ne tik pareiškėjui ir jo šeimos nariams, bet ir kitoms panašioms aukoms bei plačiajai visuomenei, kuri irgi turėjo teisę žinoti, kas nutiko.⁴⁴ Tuo tarpu Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija „teisę žinoti tiesą“ traktuoja kaip teisės į veiksmingą teisinę gynybą dalį.⁴⁵

---

m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas) 32, 33 straipsniai; Tarptautinės konvencijos dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo 24 straipsnio 2 punkte įtvirtinta, kad „visos aukos turi teisę žinoti tiesą apie priverstinio dingimo aplinkybes, tyrimo eigą ir rezultatus bei dingusių asmenų likimą“; Tarptautinės konvencijos dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo 24 straipsnio 2 punktas.

⁴¹ *Ibid*, p. 17-18. Žr. United Nations Human Rights Council, Resolutions 9/11 and 12/12: Right to the Truth, adopted on 18 September 2008 and 1 October 2009 [interaktyvus; žiūrėta 2018-02-13]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_9_11.pdf>.

⁴² STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

⁴³ United Nations Human Rights Council, Resolutions 9/11 and 12/12: Right to the Truth, adopted on 18 September 2008 and 1 October 2009 [interaktyvus; žiūrėta 2018-02-13]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_9_11.pdf>.

⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas *El-Masri prieš buvusiąją Jugoslavijos Respubliką Makedoniją* byloje Nr. 39630/09.

⁴⁵ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 18 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

- **Pripažinimas ir teisių gynimo priemonių užtikrinimas nukentėjusiems asmenims.** Pripažinimas, kad nukentėjusieji asmenys patyrė žalą yra labai svarbus pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslas ta prasme, kad vyriausybės arba tarptautinės bendruomenės narės, pripažindamos nusikaltimų egzistavimą, nepalieka vienų nukentėjusių tvarkytis su nusikaltimų pasekmėmis. Visgi tik pripažinimo dažniausiai nepakanka, nors tai yra pirmas žingsnis, todėl nukentėję asmenys teisę į veiksmingas teisių gynimo priemones, *inter alia*, tinkamą žalos atlyginimą.⁴⁶
- **Pasitikėjimo puoselėjimas ir atkūrimas.** Svarbu atkurti pasitikėjimą valstybės institucijomis, kurios konfliktų metu arba pačios vykdė nusikaltimus arba buvo neveiksnios, žlugo ir nesugebėjo užkirsti kelio nusikaltimams. Vyriausybės pereinamuoju laikotarpiu turi labai aiškiai iškomunikuoti, kad ateityje pažeidimai nebus toleruojami. Institucinės reformos ir įvairios atminties puoselėjimo programos labai prisideda prie pasitikėjimo valstybe atkūrimo.
- **Teisinės valstybės atkūrimas ir stiprinimas.** Tai turėtų būti suprantama ne tik siaurąja prasme, kaip teisėkūros ir institucinės reformos, bet ir kaip tinkamas įstatymų viršenybės užtikrinimas, kad valstybės institucijos būtų atskaitingos visuomenei, o asmenys turėtų veiksmingas ir lygias teises kreiptis į teismą. Įstatymo viršenybės (angl. *rule of law*) (at)kūrimas gali tempti nemenku iššūkiu valstybėms, esančioms pereinamajame laikotarpyje po ginkluotų konfliktų ar autoritarinio valdymo, nes nebaudžiamumo kultūra, atskaitomybės trūkumas bei žmogaus teisių apsaugos trūkumas yra didelė problema tokiose valstybėse.⁴⁷
- **Susitaikymas.** Pereinamojo laikotarpio teisingumo procese susitaikymas yra labai svarbus siekiant iš naujo sukurti arba atkurti visuomenės narių tarpusavio santykius ir kurti bendrą ateitį. Šio tikslo įgyvendinimui dažniausiai reikia pasitelkti neteises pereinamojo laikotarpio teisingumo iniciatyvas ir priemones, pavyzdžiui, oficialius atsiprašymus, memorialų steigimą ir lankymą, švietimo sistemų reforma. Tačiau susitaikymas negali būti alternatyva teisingumui ir baudžiamajam asmenų persekiojimui ypač sunkių tarptautinių nusikaltimų atveju.⁴⁸

Šie pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslai nėra vieninteliai. Tačiau, autorės manymu, jie yra svarbiausi ir išsamiausiai aptarti bei įtvirtinti tarptautiniuose dokumentuose. Akivaizdu, kad šie tikslai kyla iš tarptautinės žmogaus teisių ir humanitarinės teisės, taip pat tarptautinės

⁴⁶ *Ibid*, p. 8.

⁴⁷ KRISTJANSDDOTTIR, E., NOLLKAEMPER, A., RYNGAERT, C., (ed.) *International law in domestic courts : rule of law reform in post-conflict states*. Cambridge: Intersentia, 2012, p. 1.

⁴⁸ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 9 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

baudžiamosios teisės, ypač valstybių įsipareigojimų tirti žmogaus teisių pažeidimus, persekioti baudžiamąja tvarka nusikaltusius asmenis ir užkirsti kelią tokiems pažeidimams ateityje.

2. PEREINAMOJO LAIKOTARPIO TEISINGUMO VYKDYMO MECHANIZMAI

Atskleidus pereinamojo laikotarpio sampratą pirmame skyriuje, šiame skyriuje bus apžvelgti pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo mechanizmai, kuriais siekiama užtikrinti tarptautinį baudžiamąjį persekiojimą, tiesos paieškas, žalos atlyginimą ir institucines reformas. Atkreiptinas dėmesys, kad nėra vieno nustatyto pereinamojo laikotarpio mechanizmų sąrašo. Patys pereinamojo laikotarpio mechanizmai yra įvairiai klasifikuojami. Pagal Harvardo universiteto profesorės Noel Calhoun pasiūlytą klasifikaciją, gali būti skiriami baudžiamosios ir civilinės teisės mechanizmai. Baudžiamosios teisės mechanizmai apimtų baudžiamuosius teismus kaltininkams ir teisių atkūrimą, rehabilitaciją aukoms. Civilinės teisės mechanizmai apimtų liustraciją kaltininkams ir kompensacijas, žalos atlyginimą aukoms.⁴⁹ Vokietijos mokslininkai, rašę apie pereinamojo laikotarpio teisingumą po Vokietijos susijungimo 1990 m., Claus Offe ir Ulrike Poppe siūlo pažvelgti į pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus per teises ir politines poveikio priemones. Teisinės priemonės apimtų baudžiamąjį persekiojimą nusikaltėliams ir restituciją, kompensacinius mechanizmus aukoms. Tuo tarpu politinės priemonės apimtų liustraciją kaltininkams bei „pripažinimą“ aukoms.⁵⁰ Tačiau šiame darbe autorė pasirinko skirstymą į pereinamojo laikotarpio teisingumo teisinius ir neteisinius mechanizmus.⁵¹ Teisiniais mechanizmais tradiciškai laikomi oficialūs baudžiamieji persekiojimai tiek nacionaliniuose teismuose, tiek tarptautiniuose ar mišriuose tribunoluose, kurie vadovaujasi sąžiningo teismo proceso standartais. Neteisiniais mechanizmais laikomos įvairios tiesos nustatymo iniciatyvos, pavyzdžiui, tiesos komisijos bei „tradicinės“ pereinamojo laikotarpio teisingumo praktikos bendruomenės lygmenyje. Prie neteisminių mechanizmų taip pat priskiriamos institucinės reformos, siekiančios įgyvendinti pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslus bei įvairios kompensacinės programos.

Pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų pasirinkimas dažniausiai priklauso nuo daugybės aplinkybių, kaip antai, subjekto, padariusio nusikaltimus (vyriausybės, sukilėliai), kaltininkų skaičiaus, ar jie vis dar valdžioje, koks buvo valdžios perėmimas, taip pat nuo

---

⁴⁹ CALHOUN, N. *Dilemmas of Justice in Eastern Europe's Democratic Transitions*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. Iš PETTAI, E. C.; PETTAI, V. *Transitional and retrospective justice in the Baltic states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p. 17.

⁵⁰ OFFE, C.; POPPE, U. Part III, p. 239-276. Iš ELSTER, J. *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*. New York: Cambridge University Press, 2006. Iš PETTAI, E. C.; PETTAI, V. *Transitional and retrospective justice in the Baltic states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p. 18.

⁵¹ Skirstymas į teisinius ir neteisinius pereinamojo laikotarpio mechanizmus numatytas JT ir ES dokumentuose, taip pat tokį skirstymą palaiko ir Tarptautinis pereinamojo laikotarpio teisingumo centras. Žr. Tarptautinio pereinamojo laikotarpio teisingumo centro internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2017-10-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/about>>.

geografinio faktoriaus (kaip plačiai buvo vykdyti nusikaltimai, kokiam regione), nuo valstybės gebėjimo finansuoti pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų įgyvendinimą, ar valstybė turi išteklių mokėti kompensacijas nukentėjusiems bei nacionalinių teismų nepriklausomumo ir panašių klausimų.⁵² Taigi, labai svarbu prieš diegiant bet koki pereinamojo laikotarpio mechanizmą, atidžiai įvertinti konflikto aplinkybes, pokonfliktinę situaciją ir suderinti nukentėjusių, valstybės elito bei plačiosios visuomenės interesus. Geriausias būdas nustatyti skirtingų interesų grupių pozicijas yra viešos diskusijos arba nuodugnios konsultacijos dėl pereinamojo laikotarpio teisingumo priemonių taikymo galimybių.⁵³ Pažymėtina, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų taikymo patirtis rodo, kad jie geriausiai veikia, jei yra taikomi kompleksiskai, yra numatytos ilgalaikės jų taikymo strategijos⁵⁴, pavyzdžiui, kartu su baudžiamuoju persekiojimu steigiamos ir tiesos komisijos, kurios gali papildyti viena kitą ir dažnai įgyvendina skirtingus tikslus; tuo pačiu nustatomos ir kompensavimo sistemos nukentėjusiems; valstybiniu lygmeniu vykdoma atminties politika ir pan. Tačiau reiktų pažymėti, kad praktikoje ilgalaikės pereinamojo laikotarpio teisingumo strategijos, kuriose būtų numatytas skirtingų pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų santykis ir veikimas, pavyzdžiui, tarptautinių baudžiamųjų tribunolų ir tiesos komisijų, kompensacinių mechanizmų taikymas, numatytos būna itin retai. Todėl dažniausiai pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai taikomi nenuosekliai ir chaotiškai, nederinant skirtingų mechanizmų taikymo.⁵⁵ Pavyzdžiui, pirmiausia įsteigiamos tiesos komisijos, bet jos negali garantuoti individualios teisinės atsakomybės, todėl po to steigiami tarptautiniai baudžiamieji teismai. Arba atvirkščiai, pirmiausiai įsteigimas tarptautinis baudžiamasis teismas, tačiau jo jurisdikcijos ribos *ratione materiae* apima tik sunkiausius nusikaltimus, todėl asmenys, padarę ne tokius sunkius nusikaltimus, išvengia atsakomybės. Tokiu atveju galimas tiesos komisijos įsteigimas, kuris padėtų užtikrinti nukentėjusių interesus tam tikra apimtimi.

Taigi, šiame skyriuje bus apibūdinami tiek teisminiai, tiek ir neteisminiai pereinamojo laikotarpio mechanizmai.

2.1. Teisminiai mechanizmai

Teisminiai pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai linkę vadovautis retribucinio arba atpildo teisingumo (angl. *retributive*) principais. Teismai vykdo baudžiamąjį

---

⁵² Tarptautinio pereinamojo laikotarpio teisingumo centro internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2017-10-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/about>>.

⁵³ United States Institute of Peace. Transitional Justice: Information Handbook [interaktyvus]. September 2008 [žiūrėta 2017-12-08]. Prieiga per internetą: <https://www.usip.org/sites/default/files/ROL/Transitional_justice_final.pdf>.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

persekiojimą prieš asmenis, atsakingus už itin sunkius tarptautinės žmogaus teisių, tarptautinės baudžiamosios bei tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, užtikrina, kad tokie asmenys bus patraukti baudžiamojon atsakomybėn pagal tarptautinius sąžiningo teismo proceso reikalavimus, taip pat užtikrina aukoms teisę į teisingumą ir efektyvias teisės gynimo priemones.

2.1.1. Nacionaliniai teismai

Tai kaip valstybės reaguoja į sunkius tarptautinės teisės pažeidimus yra didžiaja dalimi nulemta jų tarptautinių teisinių įsipareigojimų. Tarptautinėje teisėje yra įtvirtinta valstybių prievolė tirti labai sunkius tarptautinės teisės nusikaltimus, o kiekviena valstybė privalo užtikrinti savo prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų vykdymą. Įvairios JT konvencijos ir kiti dokumentai įtvirtina teises ir pareigas, susijusias su teise į teisingumą⁵⁶, teise į tiesą⁵⁷, teise į atlyginimą⁵⁸ ir pažeidimų nepasikartojimo garantija⁵⁹. Yra sutariama, kad valstybės turi demonstruoti politinę valią įgyvendinti teismų baudžiamąją jurisdikciją asmenų, kurie padarė tarptautinės teisės požiūriu sunkius nusikaltimus, atžvilgiu.⁶⁰ Visuotinai pripažįstama, kad teisingumas ir atsakomybė už žmogaus teisių pažeidimus yra sėkmingiausiai užtikrinami tada, kai valstybės teisingumo institucijos veikia nepriklausomai bei efektyviai. Pažymėtina, kad nacionalinių teismų įgaliojimai persekioti asmenis už žmogaus teisių pažeidimus, kurie įvyko jų jurisdikcijoje, kyla iš valstybės suvereniteto principo. Valstybės nepriklausomai ir nešališkai turi tirti žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus bei užtikrinti, kad asmenys, atsakingi už sunkius nusikaltimus pagal tarptautinę teisę, būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn, teisiami ir tinkamai nubausti.

---

⁵⁶ Žr. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 2 straipsnis; Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, 4, 5, 7, 12 straipsniai; Tarptautinė konvencija dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo, 3, 6, 7, 11 straipsniai; UN Commission on Human Rights. Promotion and Protection of Human Rights. Impunity [interaktyvus]. Dok. E/CN.4/2005/102 ir E/CN.4/2005/102/Add.1, 19 principas [žiūrėta 2017-12-19]. Prieiga per internetą: <<https://documents.un.org/prod/ods.nsf/xpSearchResultsM.xsp>>.

⁵⁷ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 2 straipsnis; Tarptautinė konvencija dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo 24 straipsnis; UN Commission on Human Rights. Promotion and Protection of Human Rights. Impunity [interaktyvus]. Dok. E/CN.4/2005/102 ir E/CN.4/2005/102/Add.1, 2-5 principai [žiūrėta 2017-12-19]. Prieiga per internetą: <<https://documents.un.org/prod/ods.nsf/xpSearchResultsM.xsp>>.

⁵⁸ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 8 straipsnis; Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 2 straipsnis, Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, 6 straipsnis; Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, 6 straipsnis; Tarptautinė konvencija dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo, 24 straipsnis.

⁵⁹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 2 straipsnis; Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, 2 straipsnis; Tarptautinė konvencija dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo, 23 straipsnis, UN Commission on Human Rights. Promotion and Protection of Human Rights. Impunity [interaktyvus]. Dok. E/CN.4/2005/102 ir E/CN.4/2005/102/Add.1, 35 principas [žiūrėta 2017-12-19]. Prieiga per internetą: <<https://documents.un.org/prod/ods.nsf/xpSearchResultsM.xsp>>.

⁶⁰ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 17 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>

Sprendimas pradėti baudžiamąjį persekiojimą pirmiausia priklauso valstybės kompetencijai, nes jos teismai naudojami universalia jurisdikcija dėl sunkių nusikaltimų pagal tarptautinę teisę. Tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo procesas turi būti paremtas nacionaline politine atsakomybe ir laikantis tarptautinių normų ir standartų. Pabrėžta, kad labai svarbu, jog procesą inicijuotų bei jam vadovautų valstybės valdžios institucijos ir vietinė pilietinė visuomenė.⁶¹ Pažymėtina, kad nacionaliniai teismai gali būti tiek įprasti, tiek *ad hoc* teismai⁶², įkurti nagrinėti konkretaus konflikto metu ar per konkretų laikotarpį padarytus žmogaus teisių pažeidimus. Efektyviai veikianti nacionalinių teismų sistema užtikrina ir tinkamo teismo proceso (dar kitaip vadinamas teisingas ar sąžiningas procesas (angl. *fair trial, due process*) principo, kylancio iš teisinės valstybės principų, laikymąsi. Kitų teisminių pereinamojo laikotarpio mechanizmų, pavyzdžiui, tarptautinių karinių tribunolų ar specialiųjų ir mišrių tribunolų teisminės procedūros dažniausiai yra gerokai mažiau apibrėžtos, o teisminiai procesai ne visada išpildo tinkamo proceso reikalavimus.⁶³ Ir nors nacionaliniai teismai turi didesnę legitimumą nei tarptautiniai teismai, tačiau dažnai pokonfliktinėse šalyse būna susidariusi *de facto* nebaudžiamumo padėtis. Tokiais atvejais valstybės teisminės institucijos gali būti sugriautos, o personalas represuotas. Gali nebūti politinės valios, o valstybės institucijos silpnos ir neturinčios pakankamai nei žmogiškųjų, nei finansinių resursų tirti buvusio režimo ar konflikto metu padarytus nusikaltimus. Taip pat galima situacija, kad teisminės institucijos, atitinkančios teisinės valstybės principus, niekada net nebuvo sukurtos ir jas reikia naujai įsteigti. Be to, galimos situacijos, kai vyriausybė nenori patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenų už sunkius nusikaltimus, nes pereinamojo laikotarpio susitarimai tarp politinių lyderių numatė, kad tokie asmenys nebus persekiojami, arba asmenys, vykdę žmogaus teisių pažeidimus, vis dar užima politinius postus. Pietų Amerikos šalys Argentina ir Čilė yra ryškūs pavyzdžiai, kaip pereinamojo laikotarpio susitarimais buvo įtvirtinta amnestija buvusiems kariniams lyderiams ir susitarta nepersekioti jų baudžiamąja tvarka.⁶⁴ Taip pat visuomenės pasitikėjimas teisinėmis institucijomis, kurios galėjo būti represinis aparatas konflikto metu, gali būti visiškai smukęs. Jeigu valstybės negali pradėti baudžiamąjo proceso prieš asmenis, prieš kuriuos yra patikimų įrodymų, jog jie padarė tarptautinius nusikaltimus, jos turi leisti šiuos asmenis patraukti baudžiamojon atsakomybėn tarptautiniuose teismuose. Tokiais atvejais savo vaidmenį atlieka tarptautinė bendruomenė, JT, steigiančios

---

⁶¹ *Ibid*, p. 22.

⁶² Pavyzdžiui, Belgrado apygardos teismo karo nusikaltimų kolegija Serbijoje.

⁶³ ELSTER, J. *Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective* [interaktyvus]. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 84-93 [žiūrėta 2017-12-06]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/closing-the-books/71E161236A9CD804C87F811FB4867663>>.

⁶⁴ HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011, p. 35-36.

tarptautinius baudžiamuosius tribunolus, padedančios nacionalinėms valstybėms steigti specialiuosius ir mišrius tribunolus, kurie ir bus aptarti kituose skyriuose.

2.1.2. Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai

Galima išskirti du tarptautinių baudžiamųjų tribunolų kūrimo etapus. Pirmieji tarptautiniai baudžiamieji tribunolai buvo Niurnbergo ir Tokijo tarptautiniai kariniai tribunolai, įkurti po Antrojo pasaulinio karo. Šie tarptautiniai kariniai tribunolai iš esmės pakeitė tarptautinę baudžiamąją justiciją, apribodami valstybių išimtinę prerogatyvą vykdyti teisingumą. Niurnbergo ir Tokijo karinių tribunolų steigiamuosiuose aktuose buvo nustatyta tarptautinė baudžiamoji išimtinė jurisdikcija nacionalinių teismų baudžiamosios jurisdikcijos atžvilgiu. Tai reiškia, kad jie vieninteliai galėjo nagrinėti į jų jurisdikciją patenkančius nusikaltimus, o nacionaliniai baudžiamieji teismai turėjo susilaikyti nuo baudžiamojo persekiojimo.⁶⁵ Tai suprantama, nes šie tarptautiniai kariniai tribunolai buvo įsteigti Antrąjį pasaulinį karą laimėjusių sąjungininkų ir buvo skirti nubausti karą sukėlusius Vokietijos ir Japonijos pagrindinius politinius ir karinius lyderius. Tarptautiniai Niurnbergo ir Tokijo karo tribunolai įtvirtino idėją, kad asmenys tarptautiniu mastu gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn už tam tikrus ypač sunkius tarptautinius nusikaltimus. Taigi, jie įtvirtino individualią baudžiamąją atsakomybę tarptautinėje teisėje. Šių tarptautinių karinių tribunolų kompetencija apsiribojo tik Vokietijos ir Japonijos vadovų, įvykdžiusių tarptautinius nusikaltimus, baudžiamuoju persekiojimu. Kitas svarbus šių tribunolų palikimas tolesniam tarptautiniam teisingumo vykdymui: karo nusikaltimų kategorijos konsolidavimas, nusikaltimų žmonijai apibrėžimas, komandinės atsakomybės principo (angl. *principle of command responsibility*), pagal kurį vadai yra atsakingi už nusikaltimus, kurie padaryti pagal jų komandą, vystymas.⁶⁶ JT Generalinė Asamblėja savo rezoliucijoje pripažino, kad Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo statute ir nuosprendžiuose įtvirtinti principai yra laikomi tarptautinės teisės principais.⁶⁷ Vis dėlto, nepaisant didelio indėlio į tarptautinę teisę, šie tarptautiniai kariniai tribunolai kritikuojami, kaip atstovę „nugalėtojų teisingumą“, nes jų kompetencija neapėmė karo nusikaltimų, kuriuos padarė sąjungininkai, pvz. Vokietijos ir Japonijos miestų ir civilių gyventojų bombardavimas, ypač Hirosimoje, Nagasakyje ar Dresdene. Be to, jie nevertino kai kurių svarbių asmenų, pavyzdžiui, Japonijos imperatoriaus Hirohito vaidmens ir

⁶⁵ VAIŠVILIENĖ, R. *Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, p. 82.

⁶⁶ TOMUSCHAT, Ch. The Legacy of Nuremberg [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 4, Issue 4, 2006, p. 838–840 [žiūrėta 2018-05-02]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mql051>>.

⁶⁷ JT Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 95 (I) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-29]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf>.

atsakomybės. Taip pat šie tribunolai buvo kritikuoti, kad nepakankamai užtikrino kaltinamųjų teisę į tinkamą teismo procesą: daugiau buvo remiamasi rašytiniais dokumentais ir daug mažiau liudijimais, nenumatytos skundų nagrinėjimo procedūros. Be to, šie kariniai tribunolai neatsižvelgė į tam tikrus nusikaltimus, pavyzdžiui, išžaginimus arba nusikaltimus, įvykdytus prieš tam tikros grupės asmenis, būtent romus, homoseksualius ar neįgalius asmenis.⁶⁸

Antroji tarptautinių tribunolų steigimo banga kilo po Šaltojo karo, jai būdingas JT iniciatyvumas steigiant tribunolus. Atsižvelgdama į tarptautinės teisės nusikaltimus Balkanuose ir Ruandos genocidą, JT Saugumo Taryba įkūrė 1993 m. Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais buvusioje Jugoslavijos teritorijoje, teisti (angl. *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*) ir 1994 m. Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą asmenims, atsakingiems už genocidą ir kitus sunkius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus Ruandos teritorijoje, persekioti (angl. *The International Criminal Tribunal for Rwanda*). Šie *ad hoc* tribunolai sudaryti iš tarptautinių teisėjų ir prokurorų keliuose teismo ir apeliacinėse kolegijose, laikosi tarptautinės teisės ir sąžiningo teismo proceso standartų ir yra įsikūrę už buvusios Jugoslavijos ir Ruandos teritorijos ribų, kad užtikrintų jų nepriklausomumą ir personalo saugumą. Abu tribunolai, nors iš esmės nepriklausomi vienas nuo kito, turi tokias pačias apeliacines kolegijas (angl. *chamber*) ir veikia pagal panašias proceso ir įrodymų taisykles. Pirminės konkuruojančios jurisdikcijos principas yra įtvirtintas tiek TBTJ, tiek TBTR statute.⁶⁹ Tai reiškia, kad šie tribunolai turi pirmumą prieš nacionalinius teismus pradėti persekiojimą ar bet kurioje proceso stadijoje perimti pradėtą procesą iš nacionalinio baudžiamojo teismo.⁷⁰ Pažymėtina, kad tarptautinių baudžiamųjų *ad hoc* tribunolų jurisdikcija dalyko atžvilgiu apima tik pačius sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, t. y. genocidą, karo nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui.⁷¹ Be to, TBTJ byloje *Prosecutor v. Tadić* dėl jurisdikcijos klausimų

---

⁶⁸ STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

⁶⁹ 1993 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo asmenims, atsakingiems už rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 metų, persekioti ir teisti, statutas [interaktyvus] (angl. *Statute of the International Criminal Tribunal For the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*), priimtas 1993 m. gegužės 25 d. JT ST rezoliucija Nr. 827, Nr. UN doc. S/RES/827(1993), 9 straipsnis [žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf>; 1994 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai statutas [interaktyvus] (angl. *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*) priimtas 1994 m. JT ST rezoliucija Nr. 955, 8 straipsnis [žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.unictr.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Sta_tute_en_fr_0.pdf>.

⁷⁰ VAIŠVILIENĖ, R. *Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, p. 67-68.

⁷¹ 1993 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo asmenims, atsakingiems už rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 metų, persekioti ir teisti, statutas, 2-5 straipsniai; 1994 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai statutas, 2-4 straipsniai.

pasiskakė, kad pažeidimas turi būti sunkus, t. y. jis turi būti laikomas svarbių vertybių apsaugą reglamentuojančių taisyklių pažeidimu ir pažeidimas turi turėti rimtų padarinių aukai.⁷² Taip pat pažymėtina, kad tiek TBTJ, tiek TBTR turi *ratione personae* jurisdikciją tik fizinių asmenų atžvilgiu⁷³. TBTJ ir TBTR neturi jurisdikcijos valstybėms, juridiniams asmenims ar organizacijoms.

Taigi, pagrindinis tarptautinių baudžiamųjų tribunolų tikslas yra nustatyti tam tikrų asmenų vaidmenį planuojant, įsakant vykdyti ir vykdant žiaurumus, atskleisti individualią baudžiamąją atsakomybę, patraukti tuos asmenis baudžiamojon atsakomybėn, nustatyti jų nusikaltimus ir tuos asmenis nubausti. Nors šie tarptautiniai baudžiamieji tribunolai buvo kritikuojami dėl didelių finansinių išlaidų ir dėl to, kad nutolę nuo padėties, su kuria susiduria, nes veikė ne Ruandos ir buvusios Jugoslavijos teritorijose, visgi manoma, kad šie procesai iš esmės sustiprino Balkanų ir Ruandos teismines sistemas.⁷⁴ Tarptautiniai baudžiamieji *ad hoc* tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai išplečia tarptautinės teisės ribas, pavyzdžiui, prievartavimai buvo pripažinti karo nusikaltimais, nusikaltimais žmoniškumui ir genocido metodu.⁷⁵ Tai pat pažymėtina, kad TBTR atliko svarbų vaidmenį aiškindamas ir taikydamas genocido sąvokos apibrėžimą, nustatytą Genocido konvencijoje ir patvirtino, kad genocidas yra tarptautinis nusikaltimas, pripažintas pagal Genocido konvenciją ir papročius. Ir nors genocidas seniai buvo pripažintas nusikaltimu, tačiau prieš TBTJ ir TBTR veiklą buvo tik keli baudžiamieji persekiojimai už genocido vykdymą ir nei vienas iš jų nebuvo vykdomas tarptautiniu lygiu.⁷⁶

Taigi, tarptautiniai baudžiamieji tribunolai nors ir sulaukia kritikos, tačiau jų indėlis į tarptautinės baudžiamosios teisės raidą yra neabejotinas.

---

⁷² TBTJ Apeliacinės kolegija. 1995 m. spalio 2 d. sprendimas *Prokuroras v. Tadić* byloje Nr. 94-1-AR72, para. 94.

⁷³ 1993 m. Tarptautinio baudžiamojų tribunolo asmenims, atsakingiems už rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 metų, persekioti ir teisti, statusas [interaktyvus] (angl. *Statute of the International Criminal Tribunal For the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*), priimtas 1993 m. gegužės 25 d. JT ST rezoliucija Nr. 827, Nr. UN doc. S/RES/827(1993), 6 straipsnis [žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf>; 1994 m. Tarptautinio baudžiamojų tribunolo Ruandai statusas [interaktyvus] (angl. *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*), priimtas 1994 m. JT ST rezoliucija Nr. 955, 5 straipsnis [žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.unict.org/sites/unict.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf>.

⁷⁴ BOED, R. Chapter 2.2. Iš BASSIOUNI, M. Ch. (ed.) *International criminal law. Volume III, International enforcement* [interaktyvus]. 3rd ed. Leiden, The Netherlands: Brill, 2008, p. 120 [žiūrėta 2018-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=add6062e-e4b9-4f49-b506-516fa38e2db3%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=308386&db=nlebk>>.

⁷⁵ Editorial Note, *The International Journal of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Issue 1, 1 March 2007, p. 1-5 [žiūrėta 2017-11-05]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ijtj/article-lookup/doi/10.1093/ijtj/ijm012>>.

⁷⁶ BOED, R. Chapter 2.2. Iš BASSIOUNI, M. Ch. (ed.) *International criminal law. Volume III, International enforcement* [interaktyvus]. 3rd ed. Leiden, The Netherlands: Brill, 2008, p. 112 [žiūrėta 2018-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=add6062e-e4b9-4f49-b506-516fa38e2db3%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=308386&db=nlebk>>.

2.1.3. Tarptautinis baudžiamasis teismas

Kova su nebaudžiamumu ir tarptautinės teisės ribų plėtra paskatino sukurti nuolatinį tarptautinį baudžiamąjį teismą. Jis įsteigtas Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutu, priimtu 1998 m. liepos 17 d. 120 valstybių Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje. Romos Statutas įsigaliojo 2002 m. liepos 1 d., kada pagal Romos statuto 1 straipsnį, jį ratifikavo 66 valstybės. TBT yra pirmasis ir vienintelis nuolatinio pobūdžio tarptautinis baudžiamasis teismas, įgaliotas tirti individualios baudžiamosios atsakomybės atvejus. Jis, skirtingai nuo ankstesnių tarptautinių baudžiamųjų tribunolų, nebuvo sukurtas kaip atsakas į konkrečius tarptautinės teisės pažeidimus. Tačiau pažymėtina, kad nuo pat TBT įsteigimo, netyla diskusijos dėl jo šališkumo. Daug Afrikos intelektualų kritikuoja TBT kaip kolonialistinį ir imperialistinį Vakarų šalių intervencijos įrankį prieš Afriką, kadangi visos Tarptautinio baudžiamojo baudžiamosios bylos buvo nagrinėjamos dėl Afrikos šalių lyderių nusikalstamų veikų.⁷⁷ 2016 m. rudenį plačiai nuskambėjo trijų Afrikos valstybių: Pietų Afrikos Respublikos, Burundžio, Gambijos, ir Rusijos noras pasitraukti iš Romos statuto⁷⁸, o 2017 m. gale apie tai pranešė ir Filipinai. Afrikos Sąjunga netgi ragina savo šalis nares trauktis iš Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto kolektyviai.⁷⁹ Tuo tarpu JT ir ES reiškia palaikymą TBT ir ragina Afrikos Sąjungą užkirsti kelią panašioms pasišalinimams.⁸⁰ Visgi realybė kur kas sudėtingesnė, nes daugybė sunkių nusikaltimų aukų reikalauja TBT veiksmų. Nepaisant riboto pasiekiamumo, TBT turi potencialo rimtai sustiprinti atsakomybę už sunkius tarptautinius nusikaltimus, ypač pagrindinių lyderių atžvilgiu.⁸¹

---

⁷⁷ MANISULI SSENIONJO, M. State Withdrawal Notifications From the Rome Statute of the International Criminal Court: South Africa, Burundi and the Gambia [interaktyvus]. *Criminal Law Forum*, 2017 [žiūrėta 2018-02-06]. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10609-017-9321-z.pdf>>; SCHMIDT, S. Soft Power or Neo-colonialist Power? [interaktyvus]. *Review of European Studies*, Vol. 4, No. 3, 2012 [žiūrėta 2018-02-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/res/article/view/18437>>.

⁷⁸ Burundžio Romos statuto denonsavimas įsigaliojo 2017 m. spalio 27 d. Žr. U.N. Secretary-General, Depositary Notification, Rome Statute of the International Criminal Court: Burundi: Withdrawal (Oct. 27, 2016) (interaktyvus) [žiūrėta 2018-03-01] Prieiga per internetą: <<https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.805.2016-Eng.pdf>>

⁷⁹ African Union backs mass withdrawal from ICC, 2017 [interaktyvus; žiūrėta 2018-05-02] Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.com/news/world-africa-38826073>>.

⁸⁰ EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2016 [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-03]. Prieiga per internetą: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/annual_report_on_human_rights_and_democracy_in_the_world_2016_0.pdf>.

⁸¹ STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcijai *ratione materiae* priklauso tik labai sunkūs, „visą tarptautinę bendriją verčiantys susirūpinti nusikaltimai“⁸², kuri apima keturias nusikaltimų kategorijas: genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus ir agresijos nusikaltimus.⁸³ Taigi, TBT siekia individualios baudžiamosios atsakomybės asmenims, padariusiems sunkiausius nusikaltimus žmonijai. Jo veikla apima įtariamųjų sunkiausiais nusikaltimais asmenų nusikalstamos veikos tyrimo atlikimą; baudžiamojo persekiojimo prieš tokius asmenis vykdymą bei šių asmenų teisimą, jeigu valstybė, kurios jurisdikcijai byla priklauso, negali arba nenori atlikti tyrimo bei patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn. TBT ir nacionalinių teismų jurisdikcijų santykį reguliuoja papildančios konkuruojančios jurisdikcijos principas, kuris reiškia, kad pagrindinė atsakomybė persekioti ir teisti asmenis už tarptautinius nusikaltimus atitenka valstybei, tačiau jeigu ji negali arba nenori taikyti baudžiamosios atsakomybės, TBT ima įgyvendinti savo jurisdikciją ir patraukia nusikaltusį asmenį baudžiamojon atsakomybėn.⁸⁴ Pažymėtina, kad papildančios konkuruojančios jurisdikcijos principas buvo tam tikras kompromisas tarp valstybių, kurios nenorėjo perleisti savo prerogatyvos persekioti ir teisti asmenis už tarptautinės teisės pažeidimus. TBT vykdo jurisdikciją jau minėtų nusikaltimų atžvilgiu, jeigu dėl tokių nusikaltimų į prokurorą pagal Romos statuto 14 straipsnį kreipiasi valstybė statuto narė; JT Saugumo Taryba pagal Chartijos VII skyrių arba prokuroras pats gali pradėti tyrimą *proprio motu*. Taip pat būtina sąlyga TBT jurisdikcijos vykdymui – nusikaltimas turi būti padarytas Romos statuto valstybės dalyvės teritorijoje arba asmuo, padaręs nusikaltimą, yra šios valstybės, Romos statuto dalyvės, pilietis.⁸⁵ Antraip TBT negalės vykdyti savo jurisdikcijos persekioti už sunkiausius tarptautinės teisės pažeidimus. Tačiau Romos statute yra numatytos ir išimtys, kurios leidžia TBT vykdyti jurisdikciją: i) jeigu valstybė, kurios teritorijoje padaryta nusikalstama veika, arba įtariamojo pilietybės valstybė pripažįsta TBT jurisdikciją; ii) jeigu JT Saugumo Taryba pagal JT Chartijos VII skyrių perduoda situaciją, kuri susijusi su valstybe, kuri nėra Romos statuto dalyvė, Tarptautiniam baudžiamajam teismui.⁸⁶ Svarbu ir tai, kad TBT jurisdikcijai priklauso tik tie nusikaltimai, kurie padaryti po Romos statuto įsigaliojimo 2002 metų liepos 1 d. Valstybėms, tapusioms Romos statuto šalimis po jo įsigaliojimo dienos, TBT jurisdikcija gali būti taikoma tik

---

⁸² Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165, 5 straipsnio 1 dalis.

⁸³ *Ibid*, 6-8 straipsniai.

⁸⁴ VAIŠVILIENĖ, R. *Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, p. 102.

⁸⁵ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165, 12 straipsnio 2 dalis.

⁸⁶ *Ibid*, 12 straipsnio 3 dalis.

nusikaltimams, padarytiems po Romos statuto įsigaliojimo tai valstybei.⁸⁷ Taigi, Romos statutas neturi grįžtamosios galios. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl mišrūs tribunolai Siera Leonėje, Rytų Timore, Kosove ar Kambodžoje pradėjo veikti šiose šalyse siekiant nubausti kaltininkus už šiurkščius tarptautinės teisės pažeidimus.⁸⁸

Taigi, nors Tarptautinis baudžiamasis teismas ir susilaukia daug kritikos nuo pat jo įkūrimo, tačiau jis gali būti vertinamas kaip svarbus tarptautinės bendruomenės susitarimo ir solidarumo rezultatas ir pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmas, užtikrinantis teisingumo vykdymą.

2.1.4. Specialieji ir mišrūs (hibridiniai) tribunolai

Trečiasis pereinamojo laikotarpio teisingumo baudžiamųjų teismų modelis yra specialieji ir mišrūs arba dar kitaip vadinami hibridiniai tribunolai. Tai jurisdikcijos, nustatytos susitarimais tarp Jungtinių Tautų ir atitinkamų šalių vyriausybių. Pagrindinis specialaus ar mišraus tribunolo tikslas – vykdyti baudžiamąjį persekiojimą už tarptautinius nusikaltimus, kurie įvyko konkretaus konflikto metu ar konkrečiu laiku. Jų įsteigimo vieta paprastai būna pokonfliktinėje šalyje. Taigi, šiuo atveju, mišriems ir specialiems tribunolams negalioja kritika, dažniausiai taikoma tarptautiniams baudžiamiesiems tribunolams dėl įsteigimo ne toje šalyje, kurioje įvykdyti nusikaltimai. Tai iš esmės sudaro palankesnes sąlygas dalyvauti procese, rinkti informaciją, apklausti liudytojus, informuoti ir šviesti žmones apie teismo darbą. Kai kuriais atvejais specialieji ir mišrūs tribunolai taip pat stengiasi sustiprinti žlugusias nacionalines institucijas ir padėti atkurti įstatymo viršenybę.⁸⁹ Nors nėra vieningo šių tribunolų modelio, o jų pavadinimai taip pat skiriasi, jie dažniausiai apjungia nacionalines ir tarptautines teisingumo sistemas ir sukuria mišrią teismų sistemą, derina nacionalinius ir tarptautinius elementus, tiek personalo, tiek jų taikomų įstatymų atžvilgiu.

Specialieji ir mišrūs tribunolai yra gana naujas reiškinytis tarptautinėje baudžiamajoje teisėje, jie pradėti kurti nuo 2000 metų. Nuo to laiko buvo įsteigti Rytų Timoro specialiosios kolegijos (angl. *Special Panels of the Dili District Court in East Timor*), Specialusis teismas Siera Leonei (angl. *Special Court for Sierra Leone*), Ypatingosios teisėjų kolegijos Kambodžos teismuose

⁸⁷ *Ibid*, 11 straipsnis, 126 straipsnio 2 dalis.

⁸⁸ KAUL, H-P. International Criminal Court (ICC) [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2010 [žiūrėta 2018-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e42?print>>.

⁸⁹ STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

(angl. *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*), Karo nusikaltimų rūmai Bosnijos ir Hercegovinos valstybiniame teisme (angl. *War Crimes Chamber in the State Court of Bosnia and Herzegovina*), specialusis tribunolas Libanui (angl. *Special Tribunal for Lebanon*), visų pirma susijęs su buvusio ministro pirmininko Rafiq Hariri nužudymu ir kuriam buvo pavesta tirti nusikaltimus, apibrėžtus pagal Libano teisę, būtent terorizmą; Tarptautinių teisėjų ir prokurorų programa Kosove (angl. *International Judges and Prosecutors Program in Kosovo*), Irako specialusis karo tribunolas, Irako aukštasis tribunolas (angl. *Iraqi High Tribunal*). Pažymėtina, kad šiame darbe didžiausias dėmesys, analizuojant pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemas, yra kreipiamas į Siera Leonės ir Rytų Timoro tribunolus. Kadangi Siera Leonėje ir Rytų Timore vienu metu veikė ir šie tribunolai, ir tiesos komisijos, tai šių šalių pavyzdžiai yra iliustratyviausi aptariant šių pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų veikimą.

Kai kurie teoretikai yra susirūpinę tendencija kurti vis daugiau *ad hoc* specialiųjų ir mišriųjų tribunolų ir mano, kad tai gali pakenkti TBT. Kiti mano, kad tai gali būti realus būdas užtikrinti atsakomybę ir papildyti paties TBT darbą, kai atitinkami nusikaltimai nepatenka į TBT kompetenciją (pavyzdžiui, dėl to, kad jie buvo padaryti iki 2002 metų arba dėl santykinai mažesnio sunkumo). Taip pat sprendimas įsteigti mišrų ar specialųjį tribunolą gali būti skirtas atskaitomybei užtikrinti, kai nacionalinis persekiojimas gali būti atviras politinėms manipuliacijoms, korupcijai ar šališkumui.⁹⁰

Apibendrinant visą 2.1. skyrių, pažymėtina, kad pagal tarptautinę teisę valstybės turi daug įsipareigojimų, skirtų užtikrinti žmogaus teises bei atkurti taiką ir stabilumą. Atsakomybė už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus nėra pasirinkimo dalykas, tai yra valstybių įsipareigojimas tiek pagal nacionalinę, tiek pagal tarptautinę teisę. Akivaizdu, kad tarptautinė bendruomenė, kovodama su nebaudžiamumu ir stengdamasi užtikrinti atsakomybę už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus, ieškojo įvairių baudžiamojų persekiojimo formų. Ir nors visi teisminiai pereinamojo laikotarpio mechanizmai turi trūkumų, tačiau tik jie gali užtikrinti valstybių įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę patraukti baudžiamojon atsakomybėn už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus. Tačiau tarptautinės bendruomenės pastangos kovoti su nebaudžiamumu apima ne tik sunkių nusikaltimų tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą, bet ir platų procesą, kuriame nagrinėjama asmenų politinė, teisinė bei moralinė atsakomybė už praėityje padarytus žmogaus teisių pažeidimus, todėl kitame skyriuje bus aptarti neteisminiai pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai.

---

⁹⁰ *Ibid*, p. 286.

2.2. Neteisminiai mechanizmai

Neteisminiai pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai dažniausiai vadovaujasi atkuriamojo teisingumo (angl. *restorative justice*) principais. Jų siekiai yra tiesos išsiaiškinimas, susitaikymas, pripažinimas, žalos atlyginimas bei reformos. Tiesos paieškos procesus pokonfliktinėse šalyse vykdo įvairios tiesos, tyrimų ir faktų nustatymo komisijos bei tradiciniai teisingumo mechanizmai bendruomenės lygmenyje. Jau minėta teisė į tiesą yra įtvirtinta tiek tarptautinių organizacijų, tiek regioninių ar tarptautinių teismų. Neteisminiai mechanizmai apima ne tik tiesos komisijas, įvairias tradicines tiesos nustatymo iniciatyvas, bet ir žalos atlyginimą ir institucines reformas. Jie bus aptarti šiame skyriuje.

2.2.1. Tiesos komisijos

Tiesos komisijų steigimas neturėjo jokių išankstinių taisyklių. Kai kuriose valstybėse jos veikė kaip alternatyvios institucijos baudžiamajam persekiojimui, kitose baudžiamieji persekiojimai sekė po tiesos komisijų veiklos, kai kur jie buvo vykdomi vienu metu. Tiesos ir tyrimo komisijos gali būti vadinamos įvairiai⁹¹, tačiau jas visas jungia bendri bruožai. Viena autoritetingiausių pereinamojo laikotarpio teisingumo tyrėjų Priscilla Hayner apibūdina tiesos komisijas kaip institucijas, skirtas tirti praeityje įvykusius žmogaus teisių pažeidimus, įvykdytus kariuomenės, kitų vyriausybės pajėgų arba ginkluotų opozicinių pajėgų, tam tikroje šalyje.⁹² Taigi, pirmiausia, tiesos komisijos tiria įvykdytus žmogaus teisių pažeidimus. Antra, tiesos komisijos nagrinėja žmogaus teisių pažeidimų tendencijas ir modelius, įvykusius tam tikru apibrėžtu laiku praeityje. Trečia, jų tyrimas apima plačią visuomenės dalį, kuri buvo paveikta žmogaus teisių pažeidimų, ir surenka informaciją apie asmenų patirtis. Ketvirta, tiesos komisijos yra laikinos institucijos, kurių tikslas – pateikti galutines išvadas arba taip vadinamąją ataskaitą. Penkta, tai yra oficialios institucijos, kurias įgalioja veikti valstybė.⁹³ Tarptautinės teisės teoretikas Markas Freemanas nurodė, kad *ad hoc*, savarankiškos ir į auką orientuotos tiesos komisijos tikslai yra: i) tirti ir pateikti ataskaitą apie pagrindines žmogaus teisių pažeidimų priežastis ir pasekmes konflikto

⁹¹ 1983 metais įsteigtos Argentinos dingusių asmenų nacionalinės komisijos (angl. *Argentinian National Commission on the Disappearance of Persons*) pavadinime net nėra žodžio „tiesa“.

⁹² HAYNER, P. B. Fifteen Truth Commissions – 1974 to 1994: A Comparative Study [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*, 16 (4), 1994 p. 600 [žiūrėta 2018-02-04]. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/762562?seq=3#page_scan_tab_contents>.

⁹³ HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011, p. 11-12.

ar autoritarinio valstybės valdymo metu; ii) pateikti rekomendacijas dėl žalos atlyginimo ir ateities prevencijos galimybių.⁹⁴

Tiesos komisijos, tyrimo komisijos ar kitos faktų nustatymo komisijos dažniausiai yra steigiamos politinės valdžios pasikeitimo metu arba po įvykusių kruvinių konfliktų.⁹⁵ Nors tiesos komisijos yra įsteigtos konkrečių valstybių ir veikia tų valstybių teritorijoje, tačiau jos veikia savarankiškai, nepriklausomai ir nešališkai. Pabrėžtina, kad tiesos komisijos yra neteisminis pereinamojo laikotarpio mechanizmas, jos netaiko individualios baudžiamosios atsakomybės. Todėl žmogaus teisių pažeidimų liudininkai ir įtariamieji gali dalyvauti ir pasisakyti tiesos komisijos posėdžiuose be baimės būti apkaltinti ir nuteisti. Nors yra teigiama, kad tiesos komisijos gali identifikuoti tam tikrus asmenis, atsakingus už sunkius tarptautinius nusikaltimus ir netgi rekomenduoti juos patraukti baudžiamojon atsakomybėn, visgi realybėje tai ne visada veikia. Tyrimai rodo, kad net ir identifikavus nusikaltusius asmenis, surinkus įrodymus ir visą su pažeidimais susijusią informaciją bei pateikus galutinę ataskaitą, dažniausiai baudžiamieji persekiojimai prieš šiuos asmenis nebuvo pradėti.⁹⁶ Čia reikėtų aptarti tiesos komisijų ir baudžiamųjų teismų skirtumus, kuriuos išskyrė Markas Freemanas. Pirmiausiai, tiesos komisijų tyrimo procese nėra ieškovų, baudžiamųjų kaltinimų ir apskritai teismo proceso. Tiesos komisijos atlieka tyrimą, įvertina faktus ir pateikia ataskaitą, tačiau netaiko atsakomybės už sunkius tarptautinius nusikaltimus. Antra, tiesos komisijų ataskaitos sukelia skirtingas pasekmes negu teismų priimti sprendimai. Teismai turi įgaliojimus paskirti privalomas sankcijas asmeniui, dažniausiai susijusias su nuosavybe arba laisve. Tuo tarpu tiesos komisijos negali paskirti nei baudžiamųjų nei civilinių sankcijų. Net jeigu tiesos komisijos įtraukia asmens vardą į nusikaltusių asmenų sąrašą, tai dažniausiai neturi tiesioginio teisinio poveikio, tačiau turi socialinį ir politinį poveikį. Trečia, tiesos komisijų įgaliojimai dažniausiai būna labai platūs, jų tiriamas dalykas taip pat gali apimti labai dideles žmogaus teisių pažeidimų grupes. Tuo tarpu tarptautinių baudžiamųjų teismų jurisdikcijos *ratione materiae* ribos dažniausiai apima tam tikras konkrečias nusikaltimų grupes, dažniausiai sunkiausių nusikaltimus. Taip pat ir kitos tarptautinių baudžiamųjų teismų jurisdikcijų ribos (*ratione personae*, *ratione temporis*) būna siauresnės negu tiesos komisijų įgaliojimai.⁹⁷

---

⁹⁴ FREEMAN, M. *Truth commissions and procedural fairness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p.14-22.

⁹⁵ Yra tiesos komisijų, kurios buvo įsteigtos praėjus ne vienam dešimtmėčiui po konfliktų, esant dideliame visuomenės spaudimui.

⁹⁶ HAYNER, P. B. Fifteen Truth Commissions – 1974 to 1994: A Comparative Study [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*, 16 (4), 1994 p. 604 [žiūrėta 2018-02-04]. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/762562?seq=3#page_scan_tab_contents>.

⁹⁷ FREEMAN, M. *Truth commissions and procedural fairness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p.71-72.

Tiesos komisijos yra santykinai nauja tendencija tarptautinėje žmogaus teisių apsaugos sistemoje. Po Pirmo ir Antro pasaulinių karų buvo įsteigtos komisijos iširti šių karų priežastis ir pasekmes: 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje įsteigta Komisija dėl karo sukėlėjų atsakomybės ir bausmių vykdymo (angl. *Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties*) ir 1943 m. JT įsteigtas komitetas tirti nacių karo nusikaltimus, vėliau virtęs Karo nusikaltimų komisija. Priešingai nei šiuolaikinės tiesos komisijos, šios komisijos susitaikymo kaip tikslo sau nekėlė ir dažniausiai buvo susijusios su kaltųjų nustatymu ir palengvintu persekiojimu. Panaši iniciatyva buvo sukurta ir nacionaliniu lygiu Ugandoje 1974 m. (Tyrimo komisija žmonių dingimams Ugandoje (angl. *Commission of Inquiry into the Disappearances of People in Uganda*).⁹⁸ Prieš keletą dešimtmečių pradėtos steigti tiesos komisijos tapo reikšmingomis konfliktų sprendime nuo 1980-ųjų iki 1990-ųjų Pietų Amerikoje. Argentinoje tiesos komisija tyrė nužudymus, kankinimus ir priverstinius dingimus bei paskelbė raportą *Nunca Más* (liet. Niekada daugiau).⁹⁹ Argentinos tiesos komisija tapo kelrodžiu daugeliui kitų valstybių, kurios po regiono karinių režimų žlugimo pasekė Argentinos pavyzdžiu ir įsteigė tiesos komisijas: El Salvadoras, Brazilija, Čilė. Kartu su Čilės nacionaline tiesos ir susitaikymo komisija, susitaikymas palaipsniui tapo pripažinta tiesos komisijų nauda. Tarptautinis tiesos komisijų populiarumas ir tolesnis paplitimas su įsteigta Tiesos ir susitaikymo komisija Pietų Afrikoje. Šiuo metu tiesos komisijos tapo gana įprastu įrankiu spręsti praeities klaidas.¹⁰⁰ Tiesos komisijos ir šiandien neprarado valstybių susidomėjimo, jų populiarumas labai išaugo, yra priskaičiuojama daugiau nei keturios dešimtys tiesos komisijų visame pasaulyje. Tiesos komisijos dar prieš pora dešimčių metų buvo būdingiausios Pietų Amerikos regionui, pavyzdžiui, jos buvo įsteigtos Argentinoje, Bolivijoje, Brazilijoje ir pan. Tačiau šiandien matome, jog jos yra paplitusios visame pasaulyje.¹⁰¹ Tiesos komisijų pavadinimai, tikslai, suteikti įgaliojimai, sudarymo tvarka, veikimo laikas, tačiau visoms būdingas orientavimasis į aukas ar išgyvenusius (tuo tarpu teismai koncentruojasi į įtariamuosius ir kaltinamuosius). Jos tiria ne tik atskirus veiksmus, bet ir piktnaudžiavimo modelius bei institucinius ir visuomeninius veiksmus, kurie palengvino jų

---

⁹⁸ O'SHEA, A. G. Truth and Reconciliation Commissions [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2008 [žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą:

<<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e882?prd=EPIL#law-9780199231690-e882-div1-3>>.

⁹⁹ Argentinos dingusių asmenų nacionalinės komisijos (angl. *Argentinian National Commission on the Disappearance of Persons*) raportas *Nunca Más* (angl. *Never Again*), 1984 [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-08]. Prieiga per internetą: <http://www.desaparecidos.org/nuncamas/web/english/library/neveragain/neveragain_001.htm>.

¹⁰⁰ O'SHEA, A. G. Truth and Reconciliation Commissions [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2008 [žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą:

<<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e882?prd=EPIL#law-9780199231690-e882-div1-3>>.

¹⁰¹ *Ibid.*

atsiradimą. Tiesos komisijoms paprastai vadovauja nepriklausomi ekspertai, jos pasitvirtina oficialias darbo ar tyrimo tvarkos taisykles. Tokios tiesos komisijos apklausia liudininkus, lanko vietas, organizuoja klausymus.¹⁰²

Pietų Afrikos tiesos ir susitaikymo komisija (angl. *South Africa's Truth and Reconciliation Commission*) yra vienas iš ambicingiausių tiesos komisijos pavyzdžių. Ji buvo sudaryta iš trijų skirtingų komitetų: Žmogaus teisių pažeidimų komitetas rinko faktus apie žmogaus teisių pažeidimus, aukų ir kaltininkų liudijimus; Kompensacijų komitetas pateikė gana išsamias rekomendacijas dėl žalos atlyginimo; Amnestijos komitetas turėjo įgaliojimus suteikti amnestijas nusikaltusiems asmenims, kurie prisipažino.¹⁰³ Tuo tarpu priešingas pavyzdys yra Kambodža, kurioje po raudonųjų khmerų režimo, nauja vyriausybė, sudaryta iš senųjų režimo lyderių, nusprendė nesiaiškinti tiesos ir pasiūlė atleisti, nesiknaisiojant po praeitį. Buvo pasirinkta užmaršties politika, nepaisant to, kad senasis režimas 1975 – 1979 metais nužudė penktadalį gyventojų ir nepaisant JT ekspertų rekomendacijų sukurti Tiesos ir susitaikymo komisiją. Tačiau svarbu paminėti, kad Kambodžoje 2001 metais visgi buvo sukurtas mišrus Kambodžos tribunolas – Ypatingosios teisėjų kolegijos Kambodžos teismuose, kurio jurisdikcija *ratione temporis* apima nusikaltimus, padarytus raudonųjų khmerų režimo 1975-1979 metais. Tačiau šio tribunolo jurisdikcija *ratione personae* apsiriboja asmenimis, kuriems tenka didžiausia atsakomybė už sunkius tarptautinės humanitarinės teisės ir nacionalinės teisės pažeidimus.¹⁰⁴ Todėl asmenų, prieš kuriuos buvo pradėtas baudžiamasis persekiojimas Kambodžos tribunole skaičiai yra itin nedideli.¹⁰⁵ Kyla pagrįstas klausimas, ar Kambodžos tribunolas užtikrina pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslus ir yra pakankamas įrankis, siekiant užtikrinti visuomenės, nukentėjusios nuo itin žiauraus raudonųjų khmerų režimo, susitaikymą ir išgijimą bei teisę į tiesą ir teisingumą.

Kiekviena tiesos komisija yra unikali, jų įgaliojimai skiriasi, tačiau dažniausiai pagrindinė jų veikla apima aukų ir liudytojų liudijimų rinkimą, dokumentavimą, tam tikrų tyrimų vykdymą, viešų klausymų organizavimą bei kitas informavimo programas. Siekiant veiksmingo teisės į tiesą įgyvendinimo, reikalinga stipri nacionalinė archyvinė dokumentų sistema. Tačiau valstybės, atsigauančios po konfliktų, dažniausiai jos neturi, todėl pereinamojo laikotarpio teisingumo programos kuria savo pačių dokumentų sistemas, archyvus, kurie paskui turėtų būti perduodami valdžios institucijoms saugoti. Valstybių pareiga saugoti archyvus bei kitus įrodymus

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006), 2 straipsnis [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-03]. Prieiga per internetą: <https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf>.

¹⁰⁵ Ypatingosiose teisėjų kolegijose Kambodžos teismuose nagrinėjamos 5 bylos, žr. Ypatingųjų teisėjų kolegijų Kambodžos teismuose internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-31]. Prieiga per internetą: <<https://www.eccc.gov.kh/en/case/topic/90>>.

yra svarbi realizuojant teisės žinoti tiesą visuomeninį aspektą.¹⁰⁶ Tiesos komisijų darbą turėtų vainikuoti pagrindinė ataskaita, kuriame būtų pateikiamos išvados bei rekomendacijos politinėms ar institucinėms reformoms. Ataskaitose pateikiama informacija, informacijos surinkimas ir saugojimas archyvuose taip pat gali būti pasitelktas baudžiamajam persekiojimui, žalos atlyginimo programoms ar institucinėms reformoms. Pavyzdžiui, tiesos komisija gali nustatyti dingusių artimųjų teisinį statusą, kad šie galėtų gauti socialines išmokas ir pan.

Nors esama tiesos komisijų priešininkų, kurie teigia, kad teismų negalima pakeisti tiesos komisijomis, nes jos apsaugo nusikaltėlius nuo teisinės atsakomybės, pažeidžia aukų interesus ir teisingumo garantavimo principą¹⁰⁷, tačiau tarptautinės organizacijos palaiko tiesos komisijų steigimą. JT Generalinis sekretorius pranešime pažymėjo, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmo sėkmė labiausiai priklauso nuo konsultavimosi su visuomene ir aukomis.¹⁰⁸ Europos Sąjunga taip pat yra pabrėžusi, kad ES skatina tiesos nustatymo iniciatyvas, kurios yra pagrįstos tarptautine teise ir geriausia praktika. ES teigia, kad tiesos komisijos gali ne pakeisti, o papildyti baudžiamąjį persekiojimą.¹⁰⁹ Taigi, tiesos komisijų steigimas yra ne alternatyva teismams, o greičiau siekis papildyti teismų darbą. Jau buvo aptarta, kad tarptautiniai baudžiamieji teismai negali patraukti baudžiamojon atsakomybėn visų nusikaltusių asmenų, dažniausiai orientuojasi į tuos, kurių padaryti nusikaltimai yra sunkiausi.

Apibendrinant, tiesos komisijos nors ir kritikuojamos, tačiau jos jau tapo svarbia pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų sudedamąja dalimi. Nepaisant to, kad tarptautiniai nusikaltimai reikalauja taikyti baudžiamąją atsakomybę ir vykdyti baudžiamuosius persekiojimus nusikaltusių asmenų atžvilgiu, labai dažnai nestabili politinė aplinka, silpna teisminė sistema, nacionalinės amnestijos neleidžia vykdyti baudžiamųjų persekiojimų. Todėl buvo ir yra steigiamos tiesos komisijos su viltimi, kad jų surinkta medžiaga pasitarnaus baudžiamiesiems persekiojimams vėliau ateityje. Vis labiau tiesos komisijos pripažįstamos tarptautiniu lygiu. Iš tokių tiesos komisijų, susilaukusių plataus tarptautinio pripažinimo, galima paminėti Pietų Afrikos, Siera Leonės ir Rytų Timoro tiesos komisijas. Dvi pastarosios veikia greta mišrių tribunolų ir yra tarptautinės teisės

---

¹⁰⁶ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 17 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

¹⁰⁷ BASSIOUNI, M. Ch. (ed.) *International criminal law. Volume III, International enforcement* [interaktyvus]. 3rd ed. Leiden, The Netherlands: Brill, 2008 [žiūrėta 2018-03-24]. Prieiga per internetą:

<<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=add6062e-e4b9-4f49-b506-516fa38e2db3%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=308386&db=nlebk>>.

¹⁰⁸ JT Generalinio sekretoriaus pranešimas dėl teisinės valstybės ir pereinamojo laikotarpio teisingumo konfliktus išgyvenančiose ir išgyvenusiose visuomenėse [interaktyvus]. S/2004/616, 2004, para. 16, 18 [žiūrėta 2017-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2004/616>.

¹⁰⁹ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 18 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

teoretikų dažnai analizuojamos kaip papildančios baudžiamuosius procesus. Pažymėtina, kad dabar tiesos komisijos dažniau steigiamos ne kaip baudžiamųjų persekiojimų alternatyva, o kaip atskiras mechanizmas, galintis atnešti naudos pokonfliktinėms valstybėms.

2.2.2. „Tradicinės“ tiesos paieškos, tradiciniai ginčų sprendimo mechanizmai

Pastaruoju metu vis labiau pripažįstama, kad nukentėjusieji turi teisę į teisingumą, kuris apima įvairesnius mechanizmus, ne tik baudžiamąjį persekiojimą. Šalia tiesos komisijų vis dažniau yra taikomi vietinėmis tradicijomis bei gentiniais papročiais pagrįsti pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai. Šie „tradiciniai“ ginčų sprendimo mechanizmai yra būdingi Afrikai. Jie labai skiriasi savo tikslais ir forma, tačiau juos jungia taikomos tradicinės praktikos bendruomenės lygmenyje. Dar kitaip jie vadinami „liaudies teisingumu“ (angl. *grassroots justice*). Pavyzdžiais būtų galima įvardyti *gacaca* „teismus“ Ruandoje¹¹⁰, *mato oput* ir *gomo tong* Šiaurės Ugandoje¹¹¹ ar *bashingantaha* Burundyje¹¹². Svarbu atkreipti dėmesį, kad šie pereinamojo laikotarpio mechanizmai galėtų būti priskirti Afrikos teisės tradicijai, nes nuo vakarietiškos kontinentinės ir bendrosios teisės tradicijų skiriasi požiūriu į tradicijų svarbą, bendruomenės reikšmę.¹¹³ Todėl sąvoka „teismas“ šiame darbo poskyryje vartojama ne vakarietiškos teisinės tradicijos prasme. Dažniausiai minimas pavyzdys yra *gacaca* teismai Ruandoje. Tai daugiau negu 9000 bendruomenės lygio „teismų“, nuo 2001 metų įsteigtų nagrinėti lengvesnius nusikaltimus (nužudymai, užpuolimai, nusikaltimai nuosavybei). Tuo tarpu genocido nusikaltimai buvo paliktai nacionalinių baudžiamųjų teismų ir Tarptautinio baudžiamojo teismo Ruandai jurisdikcijai.¹¹⁴ Taigi, *gacaca* funkcionuoja kartu su Tarptautiniu baudžiamuoju tribunolu Ruandai ir Ruandos nacionaliniais teismais. *Gacaca* pavyzdys parodo inovatyvų požiūrį į pereinamojo laikotarpio teisingumą. *Gacaca* teismai yra svarbūs tuo, kad leido pigiai ir efektyviai persekioti šimtus tūkstančių už žmogaus teisių pažeidimus atsakingų asmenų bei pasiekti susitaikymą bendruomeniniame lygmenyje. Net ir 2010 metais oficialiai pasibaigus *gacaca* procesams, vyriausybė nusprendė išlaikyti šiuos teismus kaip alternatyvų ginčų sprendimo būdą bendruomenės

¹¹⁰ *Gacaca* yra „teismai“ Ruandoje, pagrįsti vietinėmis tradicinėmis konfliktų sprendimo taisyklėmis.

¹¹¹ Tai bendruomenės ceremonijos, kurių metu integruojami į visuomenę buvę Viešpaties pasipriešinimo armijos (angl. - *Lord's Resistance Army*) kombatantai, ypač vaikai kareiviai, jiems suteikiant bendruomenės atleidimą.

¹¹² HUYSE, L.; SALTER, M. (eds.) *Traditional Justice and Reconciliation after Violent Conflict: Learning from African Experiences* [interaktyvus]. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2008, p. 28 [žiūrėta 2018-03-06]. Prieiga per internetą: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/traditional-justice-and-reconciliation-after-violent-conflict-learning-from-african-experiences_0.pdf>.

¹¹³ *Ibid*, p. 17-19.

¹¹⁴ *Ibid*, p. 42-43.

lygmenyje.¹¹⁵ *Gacaca* davė postūmį ir kitoms tradicijomis grįstoms pereinamojo laikotarpio teisingumo praktikoms kitose Afrikos šalyse.¹¹⁶ Jos dažnai papildo labiau formalias „tarptautines“ ar „vakarietiškas“ iniciatyvas.¹¹⁷ Tai galima laikyti ir atsaku į „vakarietišku“ teisės normų įsigalėjimą tarptautinėje teisėje. Šios tradiciniais papročiais pagrįstos institucijos veikia bendruomenės lygmenyje ir vadovaujasi vietinėmis kultūrinėmis normomis ginčų sprendime. Taip pat šie tradiciniai ginčų sprendimo mechanizmai remiasi plačiu gyventojų ir vietos valdžios institucijų dalyvavimu procese. Todėl vis labiau nacionalinės vyriausybės Afrikoje sankcionuoja tokio tipo institucijas, o tarptautiniai donoriai imasi remti šias institucijas teikiant ir finansavimą, ir apmokymus. Pažymėtina, jog ir ES tam tikrais atvejais remia alternatyvius teisingumo vykdymo būdus (tarpininkavimo praktika arba tradicijomis grindžiami mechanizmai, kurie atitinka tarptautinius standartus) ir laiko juos galinčiais papildyti oficialius baudžiamuosius procesus.¹¹⁸ Be to, norint užtikrinti požiūrį, kuriuo vadovaujantis didžiausias dėmesys būtų skirtas nukentėjusiems asmenims, reikia dar ankstyvuosiuose etapuose įtraukti tiek tiesiogines aukas, tik ir poveikį patyrusias bendruomenes, įskaitant ir etnines, rasines, religines ir kitas grupes bei mažumas, bei užsitikrinti jų aktyvų dalyvavimą.¹¹⁹ ES Taryba pabrėžia remianti „konkrečioms aplinkybėms pritaikytą požiūrį į pereinamojo laikotarpio teisingumo procesus“ bei pripažįsta poreikį užtikrinti, kad „tokie procesai būtų savarankiškai rengiami ir įgyvendinami vietos ir nacionaliniu lygiu, būtų įtraukūs ir būtų laikomasi valstybių įsipareigojimų pagal tarptautinę teisę.“¹²⁰ Todėl tokių tradicinių teisingumo mechanizmų patikimumas išauga.¹²¹

Reiktų pažymėti, kad papročiai, tradicijos ar net autoritetai taip pat darė įtaką ir tiesos komisijoms. Pavyzdžiui, Rytų Timoro sutikimo, tiesos ir susitaikymo komisijai, įsteigta JT pereinamosios valdžios Rytų Timore, stipriai darė įtaką tradicinis ginčų sprendimo mechanizmas *adat*. Pietų Afrikos tiesos komisijai didelę įtaką darė jos vadovas arkivyskupas Desmond Tutu. Tai

---

¹¹⁵ *Ibid*, p. 32-33.

¹¹⁶ STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

¹¹⁷ DAVIS, L. The European Union and Transitional Justice [interaktyvus]. *Civil Society Dialogue Network*, 2014, p. 4 [žiūrėta 2017-10-30]. Prieiga per internetą: <http://eplo.org/wp-content/uploads/2017/02/EPLO_CSDN_Background-Paper_EU-and-Transitional-Justice.pdf>.

¹¹⁸ Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, p. 17 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

¹¹⁹ *Ibid*, p. 28.

¹²⁰ *Ibid*, p. 3.

¹²¹ STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.

panašu į kitus tradicinio pereinamojo laikotarpio teisingumo pavyzdžius, kurie teikia didelį dėmesį bendruomenės dalyvavimui, vyresniojo ir lyderio vaidmeniui.¹²²

Nukentėjusių ir kaltininkų, gyvenančių pokonfliktinėse visuomenėse, lūkesčiai dažnai apima ne tik baudžiamąsias sankcijas, bet ir tiesos išsakymo, žmogaus teisių pažeidimų pripažinimo. Tai dažnai palengvina ir žalos atlyginimą, skatina reintegraciją. Svarbu paminėti, kad tokie neteisminiai mechanizmai kaip tiesos komisijos ar tradicinio teisingumo praktikos gali pasiekti didesnę skaičių kaltininkų negu baudžiamieji teismai ir tribunolai. Teismo procesai reikalauja daug išlaidų, trunka ilgai, todėl yra tikrai nepajėgūs nubausti dešimtis ar šimtus tūkstančių nusikaltusių asmenų. Visgi reikia pažymėti, kad nebaudžiamosios sankcijos, tokios kaip vieši atsiprašymai, žalos atlyginimai dažniausiai taikomi žemiausio lygmens kaltininkams, kurių dalyvavimas žmogaus teisių pažeidimuose buvo žemiausias.

2.2.3. Kompensaciniai mechanizmai

Tarptautinėje teisėje yra įtvirtinta teisė į gynybą nukentėjusiems nuo žmogaus teisių pažeidimų.¹²³ Taip pat tarptautinė teisė įtvirtina teisę į žalos atlyginimą.

Žalos atlyginimu siekiama atkurti padėtį, kuri buvo iki neteisėto veiksmo, kompensuoti asmeniui už materialinius nuostolius ar atlyginti neturtinę žalą. Pereinamojo laikotarpio teisingumo kontekste kompensacijos yra suprantamos daug plačiau negu tik turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo pinigine išraiška. Kompensacinės programos priskirtinos prie neteisminių pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų. Jomis siekiama atlyginti žalą, kurią nukentėjusieji patyrė dėl sunkių tarptautinės teisės nusikaltimų. Jos apima turtines ir neturtines priemones. Prie turtinių žalos atlyginimo priemonių galima priskirti pinigines kompensacijas (dažnai simbolines), konfiskuoto ar prarasto turto gražinimą arba kompensavimą. Neturtinės žalos atlyginimo priemonės apima socialines ir ekonomines reintegracijos priemones, reabilitaciją (pavyzdžiui, medicinos paslaugas, parama mokymuisi).¹²⁴ Kompensaciniai mechanizmai gali būti įvairių formų ir gali apimti asmens teisių atkūrimą¹²⁵, restituciją ir nuosavybės gražinimą;

---

¹²² *Ibid.*

¹²³ Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnis, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 straipsnis, Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo 6 straipsnis, Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 14 straipsnis, Vaiko teisių konvencijos 39 straipsnis ir Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 75 straipsnis ir pan.

¹²⁴ JT Generalinio sekretoriaus rekomendacijos dėl JT požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą (angl. *Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice*) [interaktyvus]. March 2010 [žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf>.

¹²⁵ Pavyzdžiui, pilietybės, šeimos gyvenimo, tapatybės, laisvės ir kitų asmens teisių atkūrimas.

kompensaciją; rehabilitaciją¹²⁶; įsipareigojimų vykdymą (angl. *satisfaction*)¹²⁷ ar garantijas dėl nepasikartojimo¹²⁸. Žmogaus teisių pažeidimas suteikia teisę nukentėjusiajam reikalauti žalos atlyginimo. Tai reiškia, kad nukentėjusieji šaliai turi būti sudaryta galimybė reikalauti žalos atlyginimo iš kaltininko arba valstybė pati turi atlyginti žalą.¹²⁹ Žala aukoms turi būti atlyginta net tuo atveju, jeigu nusikaltėliai nėra identifikuoti. Nukentėjusieji asmenys turi turėti teisę prie lengvai prieinamos, greitos ir veiksmingos teisminės gynybos priemonių. Žalos atlyginimas turi būti proporcingas pažeidimo rimtumui ir patirtai žalai. Kompensacijos turi būti skiriamos per teismines arba administracines priemones, kurias finansuoja nacionalinė valdžia arba tarptautinės institucijos.

Sėkmingiausios kompensacijų ir žalos atlyginimo programos užtikrinamos tada, kai jas diegiant yra konsultuojamasi su tarptautinės teisės pažeidimų paveiktomis nukentėjusių asmenų grupėmis, bendruomenėmis. Šios programos gali skatinti susitaikymą, atkurti visuomenės pasitikėjimą valstybe ir atlyginti nuostolius aukoms už padarytą turtinę arba neturtinę žalą. Be to, dažnai tiesos komisijų raportuose ir rekomendacijose gali būti pasiūloma žalos atlyginimo politika. Pietų Afrikos, Haičio, Gvatemalos, Siera Leonės, Peru, Liberijos ir kitų valstybių tiesos komisijos parengė rekomendacijas dėl kompensacijų aukoms. Maroko tiesos komisija netgi turėjo galią tiesiogiai suteikti kompensaciją nukentėjusiems asmenims.¹³⁰ Taigi, kompensacinės programos taip pat gali veiksmingai papildyti tiesos paieškos procesus ir baudžiamojo persekiojimo procesus.

2.2.4. Institucinės reformos

Konfliktų metu ar autokratiškosios režimų metu valstybių viešosios valdžios institucijos dažnai pačios taiko represijas savo piliečių atžvilgiu. Be to, valdžios institucijos gali būti sugriautos konfliktų metu. O po konfliktų joms gali trūkti žmogiškųjų ir finansinių resursų, jose gali toliau dirbti asmenys, vykde represijas. Todėl prireikia institucinių reformų, kurios padėtų įtvirtinti teisės viršenybę, teisinės valstybės principą, užtikrinti valdžios atskaitomybę ir žmogaus teisių apsaugą, atkurti pasitikėjimą viešosiomis institucijomis. Institucinėmis reformomis siekiama sustiprinti ir plėtoti valstybių nacionalines baudžiamojo tyrimo ir persekiojimo kompetencijas, nepriklausomą ir

¹²⁶ Pavyzdžiui, medicininės, psichologinės ir teisinės, socialinės paslaugos.

¹²⁷ Pavyzdžiui, oficiali deklaracija ar teismo sprendimas, kuriais grąžinamas nukentėjusio asmens orumas, reputacija, kitos teisės; viešas atsiprašymas, įskaitant faktų pripažinimą ir atsakomybės prisiėmimą; aukų atminimas ir pagerbimas.

¹²⁸ Pavyzdžiui, veiksmingos civilinės kariuomenės ir saugumo pajėgų kontrolės užtikrinimas; kad visi civiliniai ir kariniai teisminiai procesai atitiktų tarptautinius tinkamo proceso, teisėtumo ir nešališkumo standartus; teismų nepriklausomumo stiprinimas.

¹²⁹ UN Commission on Human Rights. Promotion and Protection of Human Rights. Impunity [interaktyvus]. Dok. E/CN.4/2005/102 ir E/CN.4/2005/102/Add.1 [žiūrėta 2017-12-19]. Prieiga per internetą: <<https://documents.un.org/prod/ods.nsf/xpSearchResultsM.xsp>>.

¹³⁰ HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011.

veiksmingą teismų sistemą, užtikrinti tinkamus teisinės gynybos įrankius. Taip pat labai svarbu, kad nacionaliniai teisės aktai, kurie neatitinka tarptautinės žmogaus teisių ir tarptautinės baudžiamosios teisės, būtų pakeisti.¹³¹ Institucinės reformos užtikrina tarptautinių nusikaltimų nepasikartojimo garantiją (angl. *right of non-repetition*).¹³² Viešųjų institucijų reformos gali apimti tiek saugumo ir teisingumo sektoriaus reformas, tiek įvairias patikimumo patikrinimo programas, iliustraciją ir pan. Valstybės turi imtis teismų sistemos reformų, kurios užtikrintų nepriklausomų, nešališkų ir efektyvių teismų darbą. Tai turėtų būti suderinta su tarptautiniais sąžiningo proceso reikalavimais ir standartais.

Vienos iš institucinių reformų yra viešojo sektoriaus darbuotojų patikimumo patikrinimo programos (angl. *vetting*) ir iliustracija, pastaroji yra būdinga ir Lietuvai. Apskritai iliustracija yra būdinga visai Rytų ir vidurio Europai, kuriai po Sovietų Sąjungos žlugimo reikėjo identifikuoti asmenis dirbusius su represinės valdžios institucijomis ir vykdę žmogaus teisių pažeidimus. Yra visuotinai pripažįstama, kad valstybės tarnautojai bei darbuotojai, kurie yra asmeniškai atsakingi už sunkius žmogaus teisių pažeidimus, ir ypač tie, kurie dirba kariuomenėje, saugume, žvalgyboje, policijoje ar teisminiame sektoriuose, turėtų būti pašalinti iš pareigų.¹³³ Jų pašalinimas iš pareigų turi atitikti sąžiningo proceso reikalavimus ir užtikrinti nediskriminavimo principą.

Apibendrinant visą antrąjį skyrių, verta pažymėti, kad šiame skyriuje aptarti pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai nėra vieninteliai, kuriuos gali naudoti tarptautinė bendruomenė ar nacionalinės valstybės, spręsdamos tarptautinių ar vidinių konfliktų sukeltas problemas, kovodamos su nebaudžiamumu ir užtikrindamos žmogaus teises. Aprašytieji mechanizmai yra išskirti todėl, jog jie yra dažniausiai taikomi praktikoje. Tačiau valstybės gali rinktis ir kitus, su tarptautine teise suderintus mechanizmus kovoje su nebaudžiamumu. Taip pat pažymėtina, kad autorės pasirinkimas aptarti šiuos pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus yra sąlygotas išsikelta darbo uždavinio pateikti išsamų pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų paveikslą. Reiktų pažymėti, kad kompensaciniai mechanizmai ir institucinės reformos šiame darbe buvo aptartos trumpai, siekiant visapusiškai atskleisti pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus, tačiau jie nėra analizuojami tarp pagrindinių pereinamojo laikotarpio teisingumo problemų.

---

¹³¹ JT Generalinio sekretoriaus rekomendacijos dėl JT požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą [interaktyvus]. March 2010 [žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf>.

¹³² UN Commission on Human Rights. Promotion and Protection of Human Rights. Impunity [interaktyvus]. Dok. E/CN.4/2005/102 ir E/CN.4/2005/102/Add.1., 35-36 principai [žiūrėta 2017-12-19]. Prieiga per internetą: <<https://documents.un.org/prod/ods.nsf/xpSearchResultsM.xsp>>.

¹³³ *Ibid*, 36 principas.

3. PAGRINDINĖS PEREINAMOJO LAIKOTARPIO TEISINGUMO VYKDYMO TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

Šioje darbo dalyje, siekiant įvykdyti darbe išsikeltą tikslą, bus analizuojamos pagrindinės pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemos. Autorė darbo įžangoje apsibrėždama šio darbo ribas teigė, kad problemos dažniausiai kyla sąveikaujant skirtingiems pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmams. Tiek tarptautiniai baudžiamieji teismai, tiek ir neteisminės tiesos komisijos siekia nusikaltusių asmenų atsakomybės ir tai daro skirtingais būdais. Vienu metu veikiant šiems mechanizmams kyla potencialaus bendradarbiavimo ir darbo koordinavimo iššūkiai. TBT įsteigimas taip pat iškėlė papildomų klausimų dėl tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų santykio. Todėl šiame skyriuje bus aptariamos pagrindinės teisės teoretikų išskiriamos praktinės ir teorinės problemos, kylančios greta veikiant tarptautiniams baudžiamiesiems teismams bei tiesos komisijoms.

3.1. Tiesos komisijų statuso neapibrėžtumas Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute

Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute tiesos komisijos neminimos. Apie jas nebuvo diskutuojama ir rengiant Romos statutą Romos diplomatinės konferencijos metu. Romos tarptautinio baudžiamojo teismo parengiamojoje komisijoje buvo diskutuojama tik dėl amnestijų suderinamumo su Romos statutu, bet apie tiesos komisijas neužsiminta. Tai paaiškintina ir tuo, kad 1998 m. amnestijų klausimas buvo itin aktualus, nes daug Pietų Amerikos šalių priėmė amnestijas garantuojančius nacionalinius įstatymus. Tuo tarpu Siera Leonės ir Rytų Timoro tiesos komisijos, kurios veikė greta mišriųjų ir specialiųjų šių šalių tribunolų, dar nebuvo įsteigtos. Tačiau iškart po Romos statuto įsigaliojimo toks tiesos komisijų statuso neapibrėžtumas sukėlė dideles diskusijas teisės teoretikų tarpe ir šios diskusijos netyla iki šiandien. Nepaisant to, kad Romos statute nėra nuostatų apie tiesos komisijas, teisės teoretikai sutaria, kad reikėtų analizuoti Romos statuto 16, 17, 20 ir 53 straipsnius ir implicitiškai nustatyti, ar šios Romos statuto nuostatos yra suderinamos su tiesos komisijų veikla.¹³⁴ Manoma, kad šie Romos statuto straipsniai galėtų paaiškinti šių tokių

---

¹³⁴ SCHARF, M. P. The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*. Volume 32, Issue 3, 1999 [žiūrėta 2018-04-13]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1454&context=cilj>>; ROBINSON, D. Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court [interaktyvus]. *European Journal of International Law*, Volume 14, Issue 3, 1 June 2003, p. 481–505 [žiūrėta 2018-04-10]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ejil/14.3.481>>; STAHN, C. Complementarity, Amnesties and Alternative Forms of Justice: Some Interpretative Guidelines for the International Criminal Court [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, Issue 3, 1 July 2005, p. 695–720 [žiūrėta 2018-02-01]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mqi046>>; BISSET, A. *Truth Commissions and Criminal Courts*.

skirtingų institucijų santykį ir galbūt netgi leistų TBT atidėti baudžiamąjį tyrimą ar persekiojamą tiesos komisijos naudai. Todėl toliau bus aptariami šie Romos statuto straipsniai ir jų santykis su tiesos komisijomis.

Romos statuto 16 straipsnyje įtvirtintas tyrimo arba baudžiamojo persekiojimo atidėjimas 12 mėnesių, kai to paprašo JT Saugumo Taryba savo rezoliucijoje, priimtoje pagal JT Chartijos VII skyrių. Šiame Romos statuto straipsnyje nustatyta laikina priemonė, įgalinanti JT Saugumo Tarybą paprašyti TBT nepradėti tyrimo arba sustabdyti pradėtą baudžiamąjį tyrimą ar persekiojamą dėl grėsmės taikai, taikos pažeidimo ar įvykdyto agresijos akto.¹³⁵ Yra teisės teoretikų, kurie teigia, kad JT ST, atsižvelgusi į konkrečios šalies situaciją, galėtų pasinaudoti savo galia paprašyti TBT laikinai atidėti baudžiamąjį tyrimą ir persekiojamą tiesos komisijų naudai.¹³⁶ Autorė pritaria vyraujančiai nuomonei, kad tokia situacija nėra neįsivaizduojama. Tačiau pavyzdys, susijęs su *Al Bashir* byla, kada JT ST nenorėjo svarstyti baudžiamojo tyrimo ir persekiojimo atidėjimo dėl taikos ir stabilumo užtikrinimo Sudane, rodo, kad Romos statuto 16 straipsnis galėtų būti panaudotas ypatingai išskirtinėmis aplinkybėmis.¹³⁷ Todėl darytina išvada, kad baudžiamojo tyrimo ir persekiojimo atidėjimas tiesos komisijų naudai yra sunkiai tikėtinas. Tačiau net jeigu tokia situacija susiklostytų ir JT ST paprašytų atidėti tyrimą arba baudžiamąjį persekiojamą dėl tiesos komisijos vykdomo tyrimo, tai būtų tik laikina priemonė ir po 12 mėnesių TBT galėtų tęsti procesinius veiksmus.

Romos statuto 17 straipsnis, reglamentuojantis priimtino klausimus, yra dažniausiai pasitelkiamas aiškinant TBT ir tiesos komisijų santykį. Teisės teoretikai diskutuoja, ar tinkamai įsteigtos tiesos komisijos veikla galėtų neleisti TBT vykdyti savo jurisdikcijos pagal Romos statuto 17 straipsnį. Romos statuto 17 straipsnio 1 dalies b punktas įtvirtina, kad TBT gali nuspręsti, jog byla yra nepriimtina, jeigu valstybė, kurios jurisdikcijai byla priklauso, ją išnagrinėjo ir priėmė sprendimą atitinkamo asmens netraukti baudžiamajon atsakomybėn. Tačiau čia numatytas ir tokios situacijos ribojimas: išskyrus atvejus, kai toks sprendimas yra priimtas dėl valstybės negalėjimo arba nenoro nagrinėti bylą baudžiamąja tvarka. Todėl kyla klausimas, ar valstybė galėtų įrodyti, kad bylą, kuri priklauso valstybės jurisdikcijai, „išnagrinėjo“ tiesos komisija ir buvo

---

Cambridge: Cambridge University Press, 2014; FLORY, P. International Criminal Justice and Truth Commissions: From Strangers to Partners? [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 13, Issue 1, 1 March 2015, p. 19–42 [žiūrėta 2018-03-13]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mqu094>>.

¹³⁵ BERGSMO, M.; PEJIC, J. Article 16, p. 603. Iš TRIFFTERER, O. (ed.) *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Muenchen: C.H.Beck, Hart, Nomos, 2008.

¹³⁶ SCHARF, M. P. The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*. Volume 32, Issue 3, 1999 [žiūrėta 2018-04-13]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1454&context=cilj>>.

¹³⁷ BISSET, A. *Truth Commissions and Criminal Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 107.

„priimtas sprendimas“ nepersekioti asmens baudžiamąja tvarka.¹³⁸ Ne vienas teisės teoretikas teigia, kad bylos ištyrimas, „išnagrinėjimas“ 17 straipsnio prasme nereikalauja būti baudžiamuoju tyrimu ir nagrinėjimu.¹³⁹ Tačiau žvelgiant į 17 straipsnį sistemiškai, akivaizdu, kad 17 straipsnio 1 dalies a punkte įtvirtintas bylos nepriimtumo kriterijus, kada byla „tiria arba baudžiamąja tvarka nagrinėja“ valstybė, nurodo, kad tiesos komisijos neatitiktų šio reikalavimo. Todėl dalis teoretikų galimybei traktuoti tiesos komisijų vykdomus tyrimus kaip atitinkančius 17 straipsnyje apibrėžtą bylos „išnagrinėjimą“ nepritaria ir mano, kad tiesos komisijos negali sustabdyti TBT nuo jurisdikcijos vykdymo 17 straipsnio 1 dalies b punkto prasme.¹⁴⁰ Autorė pastarajam požiūriui pritaria ir daro išvadą, kad tiesos komisijos kaip neteisminis pereinamojo laikotarpio mechanizmas negalėtų būti traktuojamas kaip „teismas“ Romos statuto prasme.

Romos statuto 20 straipsnyje įtvirtintas *ne bis in idem* principas. Jis reiškia, kad TBT negali teisti asmens, kurį už tą pačią nusikalstamą veiką nuteisė ar išteisino nacionalinis teismas arba pats TBT. Taip pat pagal šį principą ir nacionaliniai teismai negali teisti asmens, kurį nuteisė arba išteisino TBT. Romos statute įtvirtintas *ne bis in idem* principas uždraudžia pakartotinius tos pačios jurisdikcijos teisinius procesus.¹⁴¹ Pažymėtina, kad „kitu teismu“ Romos statuto 20 straipsnio kontekste laikomi visi civiliniai ir kariniai teismai, *ad hoc* ir nuolatiniai teismai, tarptautiniai ir nacionaliniai teismai.¹⁴² Tačiau yra teisės teoretikų, kurie bandė pagrįsti, kad šis straipsnis galėtų apimti ir tiesos komisijas. Jie tvirtino, kad pagal Romos statuto 20 straipsnį, TBT galėtų susilaikyti nuo baudžiamąjo persekiojimo dėl tiesos komisijų veikimo. Taip pat, kad prisipažinimas dėl įvykdyto nusikaltimo prieš tiesos komisiją gali būti tam tikru lygiu prilygintas prisipažinimui prieš teismą.¹⁴³ Tačiau autorė galimybe taikyti šį straipsnį tiesos komisijoms labai

---

¹³⁸ ROBINSON, D. Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court [interaktyvus]. *European Journal of International Law*, Volume 14, Issue 3, 1 June 2003, p. 499 [žiūrėta 2018-04-10] Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ejil/14.3.481>>.

¹³⁹ SEIBERT-FOHR, A. The Relevance of the Rome Statute of the International Criminal Court for Amnesties and Truth Commissions [interaktyvus]. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 7, 2003, p. 569 [žiūrėta 2018-05-01]. Prieiga per internetą: <http://www.mpil.de/files/pdf3/mpunyb_seibert-fohr_7.pdf>; STAHN, C. Complementarity, Amnesties and Alternative Forms of Justice: Some Interpretative Guidelines for the International Criminal Court [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, Issue 3, 1 July 2005, p. 711-712 [žiūrėta 2018-02-01]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mqi046>>.

¹⁴⁰ FLORY, P. International Criminal Justice and Truth Commissions: From Strangers to Partners? [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 13, Issue 1, 1 March 2015, p. 36 [žiūrėta 2018-03-13]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mqu094>>; BISSET, A. *Truth Commissions and Criminal Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 66-67.

¹⁴¹ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2006, p. 97-98.

¹⁴² TALLGREN, I.; CORACINI, A. R. Article 20, p. 684-686. Iš TRIFFTERER, O. (ed.) *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Muenchen: C.H.Beck, Hart, Nomos, 2008.

¹⁴³ ROBINSON, D. Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court [interaktyvus]. *European Journal of International Law*, Volume 14, Issue 3, 1 June 2003, p. 481-505 [žiūrėta 2018-04-10] Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ejil/14.3.481>>; SCHARF, M. P. The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*. Volume 32, Issue

abejoja. Žvelgiant į 20 straipsnio formuluotę akivaizdu, kad yra pasirinkti žodžiai „teismas“, „nuteistas“, „išteisintas“, ir tai galima interpretuoti tik taip, jog šis straipsnis neapima tiesos komisijų. Nepaisant to, kad tiesos komisijos vykdomi tyrimai gali apimti nusikaltimus, kurie turėtų patekti į TBT jurisdikciją, tačiau tiesos komisijų priimti sprendimai dėl individualios atsakomybės neturi teisinio poveikio. Tiesos komisijos negali patraukti baudžiamojon atsakomybėn ar išteisinti asmens, paskirti civilinių ar baudžiamųjų teisinio poveikio priemonių.¹⁴⁴ Neteisminis tiesos komisijų pobūdis tik patvirtina, kad tiesos komisijos negali būti prilyginamos teismams Romos statuto 20 straipsnio kontekste.

Tarptautinis baudžiamasis teismas buvo įsteigtas siekiant patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus. Tačiau kai kurios Romos statuto nuostatos įtvirtina laikiną baudžiamojo tyrimo ar persekiojimo sustabdymą. Romos statuto 53 straipsnis nustato prokuroro diskreciją pradėti tyrimą, jį sustabdyti ir bet kuriuo metu, atsiradus naujų faktų ar informacijos, persvarstyti savo sprendimą, ir tyrimą tęsti. Manoma, kad būtent 53 straipsnio 1 dalies c punktas ir 2 dalies c punktas gali pasitarnauti aiškinant TBT ir tiesos komisijų bendradarbiavimą. Pagal Romos statuto 53 straipsnio 1 dalies c punktą prokuroras priimdamas sprendimą turi įsitikinti, ar yra pagrindas manyti, kad nusikaltimas priklauso TBT jurisdikcijai; byla priimtina pagal statuto 17 straipsnį bei atsižvelgiant į nukentėjusiųjų interesus ir nusikaltimo sunkumą, vis dėlto yra pagrindas manyti, kad tyrimas nebus naudingas teisingumui (angl. *interest of justice*).¹⁴⁵ 53 straipsnio 2 dalies c punktas nustato, kad atsižvelgęs į tokias aplinkybes kaip nusikaltimo sunkumo laipsnis, nukentėjusiųjų interesai, nusikaltusių asmenų amžius ar negalia ir pan., prokuroras gali nuspręsti, kad baudžiamasis persekiojimas nepadės teisingumui (angl. *interest of justice*), ir nepradėti baudžiamojo persekiojimo. Būtent šių straipsnių dviprasmiškumas iššaukė didelius debatus dėl jų reikšmės ir prokuroro diskrecijos tiesos komisijų atžvilgiu. Vieni tarptautinės teisės teoretikai teigia, kad „teisingumo labui“ arba „teisingumo interesas“ (angl. *interest of justice*) yra plati sąvoka, kuri leidžia prokurorui atsižvelgti į nusikaltimo sunkumą, nukentėjusiųjų interesus ir sutikti su tokiais alternatyviomis teisingumo formomis kaip tiesos komisijos, kompensacinės programos, amnestijos bei taikos ir saugumo klausimai, „teisingumo labui“.¹⁴⁶ Tuo tarpu kiti teisės

---

3, 1999 [žiūrėta 2018-04-13]. Prieiga per internetą:

<<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1454&context=cilj>>.

¹⁴⁴ BISSET, A. *Truth Commissions and Criminal Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 108.

¹⁴⁵ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutai, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui, 53 straipsnio 1 dalis. *Valstybės žinios*, 2003-05-21, Nr. 49-2165.

¹⁴⁶ ROBINSON, D. Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court [interaktyvus]. *European Journal of International Law*, Volume 14, Issue 3, 1 June 2003, p. 481–505 [žiūrėta 2018-04-10]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ejil/14.3.481>>.

teoretikai teigia, kad sąvoka „teisingumo labui“ traktuotina siaurai.¹⁴⁷ Jie teigia, kad sąvoka gali apimti tik tuos kriterijus, kurie eksplicitiškai įtvirtinti minėtuose straipsniuose, t. y. nusikaltimo sunkumas, aukų interesai, kaltinamojo amžius, negalia, vaidmuo nusikaltime. Pagal šį požiūrį laikinas baudžiamojo tyrimo ar persekiojimo sustabdymas gali būti įgyvendinamas tik dėl labai riboto tikslo ir neapima alternatyvių teisingumo formų, amnestijų ir taikos bei saugumo klausimų. Pagrindinė prielaida, kuria grindžiamas šis požiūris, yra tai, kad ilgalaikė taika negalima be teisingumo baudžiamojo persekiojimo prasme.¹⁴⁸ Tokį požiūrį pateikė ir TBT prokuroro tarnyba (angl. *Office of Prosecutor*) 2007 m. dokumente dėl „teisingumo intereso“, 2013 m. dokumente dėl parengtinio nagrinėjimo ir 2016 m. dokumente dėl atvejų atrankos ir prioritetizavimo.¹⁴⁹

Apibendrinant, nors Romos statute tiesos komisijos yra neminimos, nemažai tarptautinės teisės teoretikų nagrinėja galimybę tiesos komisijas laikyti institucijomis, galinčiomis priversti TBT atsisakyti savo jurisdikcijos tiesos komisijų naudai arba atidėti tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą tiesos komisijų labui. Tačiau iš autorės atliktos mokslinių straipsnių ir Romos statuto analizės akivaizdu, kad tokios galimybės turėtų būti vertinamos labai nuosaikiai. Pats TBT irgi laikosi gana nuosaikios pozicijos dėl galimybės traktuoti tiesos komisijas kaip „teisingumo interesą“ statuto 53 straipsnio prasme. Tačiau ta nereiškia, kad ši pozicija negalėtų pasikeisti susidarius tam tikroms aplinkybėms ir TBT plėtojant ir formuojant savo praktiką.

3.2. Tiesos komisijų įpareigojimai bendradarbiauti ir dalintis surinkta informacija

Vienas dažniausiai minimų tarptautinių tribunolų ir tiesos komisijų bendradarbiavimo pavyzdžių yra tiesos komisijų surinktos informacijos ir įrodymų perdavimas teismams, dalinimasis surinkta informacija. Tiesos komisijų veikla gali turėti įtakos nusikaltusių asmenų patraukimui baudžiamajon atsakomybėn. Pakankamai detalus įrodymų surinkimas, ir nusikalstamos veikos aprašymas gali būti atliktas tikintis, kad prieš nusikaltusius asmenis bus pradėtas baudžiamasis

---

¹⁴⁷ DUKIC, D. Transitional justice and the International Criminal Court – in “the interests of justice”? [interaktyvus]. *International Review of the Red Cross* [žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą: <<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-867-dukic.pdf>>.

¹⁴⁸ DE SOUZA DIAZ, T. ‘Interests of justice’: Defining the scope of Prosecutorial discretion in Article 53(1)(c) and (2)(c) of the Rome Statute of the International Criminal Court [interaktyvus]. *Leiden Journal of International Law*, 30, 2017, p. 731–751 [žiūrėta 2018-04-07]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/interests-of-justice-defining-the-scope-of-prosecutorial-discretion-in-article-531c-and-2c-of-the-rome-statute-of-the-international-criminal-court/0A03F86DF8A7579F7936D06E43F122EF>>.

¹⁴⁹ ICC-OTP, Policy Paper on the Interests of Justice, September 2007 [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą: <www.legal-tools.org/doc/bb02e5/>; ICC-OTP, Policy Paper on Preliminary Examinations, November 2013 [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą: <www.legal-tools.org/doc/acb906/>; ICC-OTP, Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, 15 September 2016 [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą: <www.legal-tools.org/doc/182205/>. Iš BISSET, A. *Truth Commissions and Criminal Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 109-110.

persekiojimas. Tiesos komisijos 1980-aisiais metais Argentinoje, Peru ir Čilėje vaidino labai svarbius vaidmenis parūpinant įrodymų teismams. Šie įrodymai padėjo nuteisti buvusius karinės chuntos lyderius Argentinoje. Manoma, kad be šių įrodymų teismai būtų užtrukę gerokai ilgiau renkant visą informaciją ir nebūtų buvę tokie efektyvūs bei pakankamai greitai.¹⁵⁰ Kai kuriose šalyse tiesos komisijos surinko įrodymus, kol išsivystė teismų techniniai pajėgumai ir politinė valia pradėti teisinius procesus. Kitais atvejais tai vyko kartu. O kai kur tiesos komisijos neperdavė surinktų įrodymų teismams. Pavyzdžiui, tiek Rytų Timoro tiesos komisija (angl. *Commission for Reception, Truth, and Reconciliation*), tiek JT administracija Rytų Timore (angl. UNTAET) kartu su Generaliniu prokuroru ir Sunkių nusikaltimų padaliniu (angl. *Serious Crimes Investigation Unit*) dažniausiai veikė laikydamiesi abipusės pagarbos vienas kito nustatytoms funkcijoms. Rytų Timoro tiesos komisijos steigiamajame akte įtvirtinta, kad ji privalo nukreipti visus žmogaus teisių pažeidimus, kuriuos laiko tinkamais, Generaliniam prokurorui, kartu su pasiūlymais ir rekomendacijomis dėl baudžiamojo persekiojimo.¹⁵¹ Taip pat prieš visus tiesos komisijos klausymus Generalinis prokuroras turėdavo apsvarstyti bylą ir duoti sutikimą jos nagrinėjimui per susitaikymo procesą arba nukreipti ją baudžiamajam procesui. Tačiau bylos, kurias prokuroras patvirtino kaip reikalaujančias baudžiamojo proceso teisme, ne visada būdavo nagrinėjamos baudžiamąja tvarka. Tai leido sunkius nusikaltimus padariusiems pažeidėjams likti nenubaustiems, o tuo tarpu lengvesnius nusikaltimus padarę pažeidėjai turėjo pereiti dažnai gana žeminantį procesą tiesos komisijoje.¹⁵² Tuo tarpu Siera Leonės tiesos ir susitaikymo komisijos (angl. *Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission*) prokuroras pabrėžė, kad jis gerbs Siera Leonės tiesos komisijos autonomiją ir nesieks tiesos komisijos surinktos medžiagos.

Tarptautinis baudžiamasis teismas yra tarptautinė institucija, todėl jam surinkti įrodymus tam tikroje byloje nėra lengva. TBT yra priklausomas nuo informacijos, kurią gauna iš nacionalinių institucijų. Šioje vietoje tiesos komisijų surinkta informacija galėtų pasitarnauti kaip informacijos šaltinis TBT prokurorui pradedant baudžiamąjį persekiojimą. Romos statutas numato statuto šalių narių įsipareigojimą bendradarbiauti bei teikti pagalbą TBT. Todėl TBT gali kreiptis į valstybę su prašymu atskleisti tiesos komisijos surinktą informaciją. Romos statuto 15 straipsnyje įtvirtinta, kad prokuroras įvertina gautos informacijos pagrįstumą. Ir tam jis gali prašyti tiek valstybių, tiek JT institucijų, tarpvyriausybinių arba nevyriausybinių organizacijų ir kitų, jo

¹⁵⁰ HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011, p. 94.

¹⁵¹ UNTAET, Regulation No. 2001/10 on the Establishment of a Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor, U.N. Doc. UNTAET/REG/2001/10 (July 13, 2001), 3.1.(e) punktas [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-03] Prieiga per internetą: <<https://www.legal-tools.org/doc/afd3d9/pdf/>>.

¹⁵² TOTTEN, Ch. D. The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond [interaktyvus]. *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 7, Issue 1. 2009, p 13 [žiūrėta 2018-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/vol7/iss1/1/>>.

nuomone, tinkamų patikimų šaltinių pateikti papildomos informacijos bei priimti rašytinius arba išklausti žodinius parodymus. Taip jis, remdamasis informacija apie nusikaltimus, priklausančius TBT jurisdikcijai, gali pradėti tyrimą *proprio motu*. Romos statuto komentare nurodyta, kad nėra jokio reikalavimo, kad informacija turi būti gauta iš tam tikro šaltinio. Tačiau šaltinis turi būti patikimas (angl. *reliable*). Tik prokuroras gali nuspręsti, ar šaltinis yra patikimas. Interpretuojant šį straipsnį, akivaizdu, kad nešališkos ir nepriklausomai veikiančios tiesos komisijos patenka į šio straipsnio patikimo šaltinio sąvokos apibrėžimą ir gali aprūpinti TBT patikima informacija.

Tačiau čia kyla klausimas, ar dalijimasis informacija nepakenktų pačiai tiesos komisijai. Galima situacija, kad tiesos komisijos surinkta informacija yra saugoma nacionalinės teisės aktais ir jai yra taikomi konfidencialumo reikalavimai.

3.3. Tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų „nepasidalijimas“ pažeidėjais

Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcija persekioti asmenis už tam tikrus sunkius tarptautinius nusikaltimus ir tiesos komisijų įgaliojimai tirti ir rinkti informaciją apie šiuos pažeidėjus gali iškelti klausimą dėl „pasidalinimo“ pažeidėjais. Rytų Timoro jurisdikcija *ratione personae* neapsiribojo aukščiausia politine ir karine vadovybe. Atsakomybėn buvo patraukti ir žemesnės grandies politiniai, kariniai, administracinio aparato vadovai, atsakingi už tarptautinius nusikaltimus. Siera Leonės ir Kambodžos mišriųjų tribunolų *ratione personae* buvo apribota asmenimis, kuriems tenka didžiausia atsakomybė už sunkius tarptautinės humanitarinės teisės ir nacionalinės teisės pažeidimus.¹⁵³ Tai dažniausiai aukščiausi politiniai ir kariuomenės lyderiai. Todėl ir asmenų, patrauktų baudžiamojon atsakomybėn Siera Leonės ir Kambodžos tribunoluose skaičiai nedideli.¹⁵⁴ Dėl ribotos teismo *ratione personae* jurisdikcijos buvo galvojama apie alternatyvius pereinamojo laikotarpio mechanizmus, kurie galėtų koncentruotis į žemesnio rango kaltininkus. Taigi, Siera Leonėje tiesos komisija ir mišrus tribunolas buvo įsteigti nepriklausomai, bet panašiu metu. Įsteigtai Siera Leonės tiesos ir susitaikymo komisijai buvo pavesta rinkti nešališką informaciją apie įvykusius žmogaus teisių pažeidimus. Tačiau Siera Leonės tribunolo ir tiesos komisijos santykis ypatingas tuo, kad buvo iš anksto nustatyta sąveika tarp jų vienu aspektu.

¹⁵³ Specialaus teismo Siera Leonei statusas, 1 straipsnis (angl. *Statute of the Special Court for Sierra Leone*) [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-03] Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>>; Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006), 2 straipsnis [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-03] Prieiga per internetą: <https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf>.

¹⁵⁴ Pavyzdžiui, Specialiajame teisme Siera Leonei išnagrinėta 13 bylų, žr. Specialaus teismo Siera Leonei internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-31] Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org/Other-Cases.html>>; Ypatingosiose teisėjų kolegijose Kambodžos teismuose 5 bylos, žr. Ypatingųjų teisėjų kolegijų Kambodžos teismuose internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-31] Prieiga per internetą: <<https://www.eccc.gov.kh/en/case/topic/90>>.

Siera Leonei būdinga, kad antivyriausybinės sukilėlių pajėgos naudojo vaikus karius konflikte su vyriausybe dėl deimantų kasybos kontrolės. Todėl tribunolo statute buvo įtvirtinta nuostata, kad tribunolas neturi jurisdikcijos jaunesnių negu 15 metų amžiaus asmenų, padariusių statute apibrėžtus nusikaltimus, atžvilgiu. Tai reiškia, kad nepilnamečiai vaikai nuo 15 iki 18 metų pateko į tribunolo jurisdikciją *ratione personae*. Visgi praktiškai tribunolas koncentravosi tik į aukščiausius lyderius, o nepilnamečių vaikų karių klausimą paliko Siera Leonės komisijai. Tam turėjo įtakos tribunolo statute įtvirtinta nuostata, kad nepilnamečių pažeidėjų atveju tribunolas gali patvirtinti įvairias edukacines ir reintegracines programas, perduoti nepilnamečius bendruomenės globai ir pan.¹⁵⁵ Taigi, Siera Leonės tiesos komisijai buvo pavesta tirti bylas, susijusias su jaunesniais nei 18 metų nepilnamečiais vaikais kariais. Visgi daugelyje tiesos komisijų steigimo aktų ar vidaus tvarkų apie santykis su teismais nebuvo apibrėžtas.

Taip pat dar vienu bendradarbiavimo probleminiu aspektu galėtų būti tiesos komisijų noras apklausti įtariamuosius arba net sulaikytus asmenis. Siera Leonės tiesos komisija norėjo gauti STSL kaltinamojo liudijimą. Čia iškilo klausimas, ar kaltinamasis, kuris išreiškė norą liudyti prieš tiesos komisiją, gali tai daryti nepažeisdamas savo teisės į teisingą bylos nagrinėjimą. Byloje *Prosecutor v. Gbao* atmetas tiesos komisijos prašymas dėl kaltinamojo viešo liudijimo prieš komisiją. Buvo nurodyta, kad komisijos prašymas sukuria konfliktą ir pažeidžia pagrindinį principą, kad asmuo yra laikomas nekaltu, kol jis nėra nuteistas. Šia byla STSL uždraudė Siera Leonės tiesos ir susitaikymo komisijai pasiekti sulaikytus kaltinamuosius ir juos apklausti.¹⁵⁶

3.4. Atsakomybės dilema: amnestijos

Amnestijų teisėtumo klausimas dažnai yra įvardijamas kaip viena didžiausių pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemų. Manoma, kad amnestijos yra trukdis baudžiamajam persekiojimui už sunkius humanitarinės ir žmogaus teisių teisės pažeidimus. Jos dažnai kritikuojamos dėl efektyvumo ir teisėtumo trūkumo. Tačiau amnestijos buvo ne kartą taikytos praktikoje pereinamuoju laikotarpiu šalyse kaip nacionalinio sutaikymo priemonė.

Black's Law Dictionary apibrėžia amnestijas kaip vyriausybės aktą, kuriuo asmenys arba tam tikra asmenų grupė, įvykdę nusikalstamas veikas, oficialiai atleidžiami nuo atsakomybės. Pažymima, kad skirtingai nuo paprastos malonės, amnestijos dažniausiai skiriamos už nusikaltimus prieš valstybės suverenumą ir politinius nusikaltimus, kai laikoma, kad atleidimas nuo atsakomybės

¹⁵⁵ Specialaus teismo Siera Leonei statutas (angl. *Statute of the Special Court for Sierra Leone*), 15 straipsnio 5 dalis. [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-03] Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>>.

¹⁵⁶ Specialusis Teismas Siera Leonei. 2009 m. kovo 2 d. sprendimas *Prosecutor v. Issa Hasan Sesay Morris Kallon Augustine Gbao byloje Nr. SCSL-04-15-T*, para. 11.

yra naudingesnis visuomenės gerovei nei baudžiamasis persekiojimas.¹⁵⁷ M. Freemanas apibrėžia amnestijas kaip nepaprastąją teisinę priemonę, kurios pagrindinė funkcija yra pašalinti baudžiamosios atsakomybės taikymo perspektyvą ir padarinius nustatytiems asmenims ar asmenų grupėms už nustatytas nusikalstamos veikos rūšis, nepriklausomai nuo to, ar atitinkami asmenys buvo apkaltinti už tuos nusikaltimus teisme.¹⁵⁸ Amnestijos gali būti visiškos arba dalinės. Amnestijas nustato nacionalinės leidžiamosios, ir gerokai rečiau vykdomosios, valdžios išleisti teisės aktai. Jos gali būti skiriamos įvairiais būdais: skiria pati nacionalinė valdžia, atsižvelgusi į tiesos komisijos rekomendacijas (pvz., Salvadore); skiria tiesos komisija tiesiogiai (pvz., Pietų Afrika); arba amnestijos gali būti taikos derybų rezultatas tarp nacionalinės valdžios institucijų ir sukilėlių grupių, kaip Siera Leonėje. Amnestijas reikia atskirti nuo malonės, kurios apibrėžiamos kaip oficialus vyriausybės aktas, kuriuo nuteistieji nusikaltėliai atleidžiami visiškai arba iš dalies nuo bausmės vykdymo.¹⁵⁹ Šiame darbe yra kalbama tik apie amnestijas.

Nors amnestijos istoriškai buvo laikomos valstybės suvereniteto dalyku, tačiau nuo XX a. vidurio, vystantis tarptautinei baudžiamajai teisei, plečiantis jos riboms, įsigalėjo įsitikinimas, kad amnestijos negali būti suteiktos asmenims, padariusiems sunkius tarptautinės humanitarinės ar žmogaus teisių teisės nusikaltimus. Pietų Amerikoje, kurioje amnestijos buvo labai paplitusios ir padėjo užbaigti ne vieną pilietinį karą, netgi imtasi teisinių veiksmų siekiant panaikinti amnestiją suteikiančius nacionalinės teisės aktus. Jungtinės Tautos nuo 1999 m. yra ne kartą pabrėžusios, kad jos niekada nepalaikys tarptautinių taikos susitarimų ar tiesos komisijų, siūlančių amnestijas už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus. Tais pakankamai retais atvejais nuo 1999 m., kada tiesos komisijos iš tiesų rekomendavo valstybėms taikyti amnestijas už sunkius tarptautinius nusikaltimus (pvz. Rytų Timoro ir Indonezijos Tiesos ir draugystės komisija (angl. *Truth and Friendship Commission*), Jungtinės Tautos atsisakė bendradarbiauti.¹⁶⁰ Valstybės pagal plačiai ratifikuotas tarptautines sutartis, kurių šalimis narėmis yra, yra įsipareigojusios užtikrinti tyrimą ir persekiojimą už tarptautinės teisės pažeidimus. Siekiant laikytis tarptautinių teisinių įsipareigojimų pereinamojo laikotarpio teisingumo procesuose, turi būti užtikrinta, kad valstybės tirtų ir persekiotų už žmogaus teisių pažeidimus ir kitus sunkius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus. Šie tarptautiniai standartai taip pat užtikrina normatyvines JT įsipareigojimų ribas, pavyzdžiui, JT neteikia pagalbos nei vienam tribunolui, kuris numato mirties bausmę; nepatvirtina taikos

¹⁵⁷ GARNER, B. A. (ed.) *Black's law dictionary*. St. Paul: Thomson West, 8th ed. 2007.

¹⁵⁸ FREEMAN, M. *Necessary Evils: Amnesties and the Search for Justice*. Cambridge University Press, 2009, p. 13 [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: <<https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=501406>>.

¹⁵⁹ VAIŠVILIENĖ, R. *Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018, p. 85-86.

¹⁶⁰ HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011, p. 105.

susitarimų, kurie nustato amnestijas už genocidą, karo nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir rimtus žmogaus teisių pažeidimus.¹⁶¹ Jeigu valstybė negali vykdyti baudžiamojo persekiojimo savo šalyje, ji turi leisti persekioti įtariamuosius asmenis kituose tinkamą jurisdikciją turinčiuose teismuose. Tačiau amnestija gali būti užkertamas kelias tokiam persekiojimui ir tai būtų nesuderinama su valstybės pareiga pagal atitinkamą sutartį. Taip pat amnestijos sunkių žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimų atveju gali būti nesuderinamos ir pagal tarptautinę paprotinę teisę.¹⁶² Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai taip pat yra savo praktikoje yra pasisakę, kad amnestijos už itin sunkius žmogaus teisių ir humanitarinės teisės pažeidimus negali užkirsti kelio baudžiamajam persekiojimui tarptautiniuose ar nacionaliniuose teismuose. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai byloje *Prosecutor v. Anto Furundžija* pažymėjo, kad nacionalinėms amnestijoms, kurios atleidžia asmenis nuo nusikaltimų, kurių draudimas turi *jus cogens* normos statusą, pavyzdžiui, kankinimo draudimas, nebus suteiktas tarptautinis teisinis pripažinimas.¹⁶³ Tuo tarpu 1999 m. liepos 7 d. *Lomé* taikos susitarime tarp Siera Leonės vyriausybės ir Revoliucinių jungtinių pajėgų buvo įtraukta nuostata, kad vyriausybė įsipareigoja suteikti absoliučią amnestiją visiems kombatantams ir užtikrinti, kad prieš juos nebus imtasi jokių teisinių persekiojimų. Šis susitarimas vyriausybės buvo ratifikuotas. Tačiau susitarime dėl Specialiojo teismo Siera Leonei įsteigimo buvo numatyta nuostata, kad bet kokia amnestija už nusikaltimus, patenkančius į STSL jurisdikciją, nebus kliūtis baudžiamajam persekiojimui.¹⁶⁴ Ši nuostata užtikrino, kad STSL nesuteiks amnestijos pagal *Lomé* susitarimą. STSL savo sprendime *Prosecutor v. Morris Kallon* pažymėjo, kad viena tarptautinių nusikaltimų prieš žmoniškumą ypatybių yra ta, kad valstybė pagal tarptautinę teisę gali vykdyti universalią jurisdikciją prieš tokius nusikaltimus. Ten, kur jurisdikcija yra universali, valstybė amnestijomis negali atimti jurisdikcijos persekioti nusikaltusius asmenis.¹⁶⁵

Taigi, visuotinai yra pripažįstama, kad amnestijos, taikomos už šiuos tarptautinius nusikaltimus, pažeistų tarptautinę sutarčių ir paprotinę teisę: i) genocidas; ii) nusikaltimai

---

¹⁶¹ JT Generalinio Sekretoriaus rekomendacijos dėl JT požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą (angl. *Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice*) [interaktyvus], March 2010. [žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf>.

¹⁶² Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15, 5 punktas [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.

¹⁶³ Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai. 1998 m. gruodžio 10 d. sprendimas *Prosecutor v. Anto Furundžija* byloje Nr. IT-95-17/1-T, para. 155.

¹⁶⁴ Susitarimas tarp JT ir Siera Leonės vyriausybės dėl Specialiojo teismo Siera Leonei įsteigimo (angl. *Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone*). U.N. Doc. S/2002/246/Annex (Jan. 16, 2002) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-02] Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>>.

¹⁶⁵ Specialusis teismas Siera Leonei. 2009 m. kovo 2 d. sprendimas *Prosecutor v. Morris Kallon* byloje Nr. SCSL-04-15-T, para 70.

žmoniškumui; iii) karo nusikaltimai; iv) kankinimai; v) priverstiniai dingimai; vi) kiti žmogaus teisių pažeidimai.¹⁶⁶

Tačiau amnestijos pereinamojo laikotarpio teisingumo kontekste dažnai yra naudojamos kaip politinių susitarimų rezultatas siekiant taikos ir konflikto užbaigimo. Pavyzdžiui, taikos susitarimas, užbaigęs 30-ies metų karą Indonezijoje, buvo pasirašytas tik todėl, kad juo sukilėliams buvo garantuota amnestija.¹⁶⁷ Kai kurie diktatoriai perleisdavo valdžią demokratiškesniems vadovams tik gavę pažadą, kad jiems bus suteiktas imunitetas nuo baudžiamojo persekiojimo. Amnestijos neretai vaidina didelį vaidmenį apsaugant tam tikrus asmenis, pavyzdžiui, priešišku pajėgų kombatantus, kurie padarė tarptautinės teisės pažeidimus, atleidžiant juos nuo baudžiamojo persekiojimo. Manoma, kad amnestijos gali padėti tokiems asmenims integruotis ir grįžti į visuomenę. Taigi, ne visos amnestijos yra neteisėtos. Tinkamai parinktas amnestijas remia ir tarptautinės organizacijos, tame tarpe ir Jungtinės Tautos.¹⁶⁸ Pavyzdžiui, pagal tarptautinę humanitarinę teisę amnestijas gali suteikti valstybė pasibaigus karo veiksmams asmenims, kurie dalyvavo ginkluotame konflikte, arba tiems, kuriems buvo atimta laisvė dėl priežasčių, susijusių su ginkluotu konfliktu, nepaisant to, buvo jie internuoti ar sulaikyti.¹⁶⁹ Tačiau svarbu, kad jos būtų suderinamos su žmogaus teisėmis. Amnestijos negali riboti karo nusikaltimų aukų teisių ar žmogaus teisių į veiksmingą teisinę gynybą bei žalos atlyginimą. Taip pat amnestijos negali riboti aukų ir visuomenės teisės žinoti tiesą apie tarptautinės teisės pažeidimus.

Svarbu aptarti amnestijų ir tiesos komisijų ryšį. Ne viena tiesos komisija savo galutinėje ataskaitoje šalia rekomenduojamų kompensacijų ir institucinių reformų, siūlė taikyti amnestijas nuo baudžiamojo persekiojimo tam tikroms asmenų grupėms. Dėl to komisijos yra kritikuojamos. Tačiau svarbu įvertinti, kokiems nusikaltimams yra siūlomos amnestijos ir kokiomis sąlygomis, ar tai neprieštarauja tarptautinei teisei. Skirtingai paplitusiai nuomonei, tiesos komisijos pačios negali suteikti amnestijos už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus. Jos gali rekomenduoti taikyti amnestijas, tačiau praktikoje tai ne visada būdavo įgyvendinama.¹⁷⁰ Tik plačiau pripažinta

---

¹⁶⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Amnesties. United Nations: New York and Geneva, 2009, p. 11-24 [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-28] Prieiga per internetą: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Amnesties_en.pdf>.

¹⁶⁷ STRUPINSKIENĖ, L. Pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos: ištakos ir raida. *Politologija*, 2012/4 (68), p. 39-64.

¹⁶⁸ JT Generalinio Sekretoriaus pranešimas dėl teisinės valstybės ir pereinamojo laikotarpio teisingumo konfliktus išgyvenančiose ir išgyvenusiose visuomenėse, 32 punktas [interaktyvus]. S/2004/616, 2004 [žiūrėta 2017-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2004/616>.

¹⁶⁹ 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų 1977 m. birželio 8 d. Papildomas protokolas dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas), *Valstybės žinios*, 2000-07-29, Nr. 63-1910, 6 straipsnio 5 dalis.

¹⁷⁰ HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011, p. 35-36.

Pietų Afrikos tiesos ir susitaikymo komisija turėjo įgaliojimus esant tam tikroms aplinkybėms suteikti amnestijas nusikaltusiems asmenims, kurie visiškai atskleidė tiesą apie apartheidu metu įvykdytus nusikaltimus. Ir nors Pietų Afrikos tiesos komisijos suteiktos amnestijos nebuvo tarptautinių baudžiamųjų tribunolų objektas, tačiau tikėtina, kad jos neišlaikytų atitikties tarptautinei teisei testo.¹⁷¹ Jokia kita šalis nesuteikė savo tiesos komisijai teisės skirti amnestijas. Tačiau kai kurių šalių tiesos komisijos savo ataskaitose teikė rekomendacijas dėl amnestijų ar malonės skyrimo. Pavyzdžiui, Rytų Timoro tiesos komisija nesuteikė neliečiamybės asmenims, įvykdžiusiems sunkius nusikaltimus, tokius kaip nužudymas ar išprievartavimas, netgi tada, kai nusikaltęs asmuo visiškai prisipažindavo. Tačiau ši tiesos komisija suteikė neliečiamybę dėl kitų, ne tokių sunkių nusikaltimų, jeigu pažeidėjas įsipareigojo dirbti bendruomenės darbus ar sumokėjo simbolinę kompensaciją aukai.¹⁷² Tarptautinė bendruomenė sutiko, kad atleidimas nuo baudžiamojo persekiojimo Rytų Timoro tiesos komisijos atveju, buvo tik už nesunkius nusikaltimus, buvo prižiūrimas nacionalinių teismų ir labiau laikytinas ne amnestija, o derybų būdu pasiektu susitarimu tarp nusikaltusiojo, nukentėjusiojo ir bendruomenės. Atsižvelgiant į tai, Rytų Timoro tiesos komisijų pasiūlytas modifikuotas „amnestija už tiesą“ modelis buvo laikomas priimtiniu ir tarptautiniu, ir nacionaliniu mastu.¹⁷³

Apibendrinant, viena didžiausių atsakomybės taikymo dilemų tarptautinėje teisėje yra amnestijos. Akivaizdu, kad amnestijos už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus yra nesuderinamos su tarptautine teise. Tačiau tinkamai parinktos amnestijos už tam tikrus žmogaus teisių pažeidimus, suderintos su tarptautine teise, galėtų padėti pasiekti tam tikrus pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslus, būtent susitaikymą, integraciją ir padėti kombatantams, buvusiems kovotojams integruotis į visuomenę.

---

¹⁷¹ *Ibid*, p. 37.

¹⁷² ORENTLICHER, D. *Independent study on best practices, including recommendations, to assist states in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity* [interaktyvus]. E/CN.4/2004/88, 2004, para. 12 [žiūrėta 2018-04-04]. Prieiga per internetą: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/113/55/PDF/G0411355.pdf?OpenElement>>.

¹⁷³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Amnesties*. United Nations: New Yorks and Geneva, 2009, p. 34 [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-28]. Prieiga per internetą: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Amnesties_en.pdf>.

IŠVADOS

1. Pereinamojo laikotarpio teisingumas kaip gana nauja koncepcija, atsiradusi tik XX a. viduryje, sparčiai vystėsi kartu su tarptautine teise ir per pastaruosius pora dešimtmečių įsitvirtino tiek tarptautinėje politinėje darbotvarkėje, tiek akademinėse teisės teoretikų diskusijose. Tai patvirtina ir Jungtinių Tautų bei regioninių organizacijų teikiamas dėmesys pereinamojo laikotarpio teisingumui, priimamos rekomendacijos valstybėms, siekiančioms įgyvendinti pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmus.
2. Pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmų analizė patvirtino, kad tiek teisminiai (nacionaliniai baudžiamieji teismai, tarptautiniai baudžiamieji tribunolai, Tarptautinis baudžiamasis teismas, specialieji ir mišrūs tribunolai), tiek neteisminiai (tiesos komisijos, tradicinės tiesos nustatymo praktikos, kompensaciniai mechanizmai, institucinės reformos) pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai suprantami kaip tarpusavyje derantys ir vienas kitą sustiprinantys. Tai atspindi tarptautinės bendruomenės su Jungtinėmis Tautomis priešakyje propaguojamą „holistinę“ požiūrį į pereinamojo laikotarpio teisingumą. Todėl darytina išvada, kad neteisminiai pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmai, atitinkantys tarptautinius standartus, gali papildyti oficialius baudžiamuosius procesus. Tačiau neteisminiai mechanizmai, tokie kaip tiesos komisijos, negali būti alternatyva baudžiamiesiems persekiojimams, nes tik pastarieji gali užtikrinti tarptautinius valstybių įsipareigojimus taikyti baudžiamąjį persekiojimą už itin sunkius tarptautinės žmogaus teisių pažeidimus.
3. Pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemų analizė atskleidė, kad mišrieji baudžiamieji tribunolai ir tiesos komisijos gali koordinuoti savo veiklą tam tikrame lygyje, pavyzdžiui, „pasidalinti“ pažeidėjais, kada mišriesiems baudžiamiesiems tribunolams atitenka aukščiausi politiniai ir karinės vadovybės lyderiai, padarę sunkiausių tarptautinės teisės pažeidimus, tuo tarpu tiesos komisijos nagrinėja nepilnamečių arba asmenų, padariusių ne tokius sunkius žmogaus teisių pažeidimus.
4. Tarptautinis baudžiamasis teismas ir tiesos komisijos savo prigimtimi yra labai skirtingos pereinamojo laikotarpio teisingumo institucijos, todėl galimybė bendradarbiauti tarp jų yra ribota. Labiausiai tikėtina bendradarbiavimo forma yra tiesos komisijų dalinimasis informacija su Tarptautiniu baudžiamuoju tribunolu. Taip pat Tarptautinio baudžiamosio teismo Romos statuto straipsnių analizė atskleidė, kad tiesos komisijos Romos statute eksplicitiškai nenustatytos ir galimybė traktuoti tiesos komisijas kaip galinčias priversti Tarptautinį baudžiamąjį teismą atsisakyti savo jurisdikcijos arba atidėti tyrimą ir

baudžiamąjį persekiojimą tiesos komisijų naudai; taip pat traktuoti tiesos komisijas kaip „teisingumo interesą“ Romos statuto 53 straipsnio prasme, yra menkai tikėtina.

5. Viena didžiausių teisinės atsakomybės problemų tarptautinėje teisėje yra amnestijos. Daroma išvada, kad amnestijos už sunkius tarptautinės teisės nusikaltimus yra nesuderinamos su tarptautine teise. Tačiau tinkamai parinktos amnestijos už tam tikrus ne tokius sunkius žmogaus teisių pažeidimus, suderintos su tarptautine teise, galėtų padėti pasiekti tam tikrus pereinamojo laikotarpio teisingumo tikslus, būtent susitaikymą, buvusių kombatantų integraciją į visuomenę. Tiesos komisijos turėtų kompetentingai įvertinti ar jų siūlomos amnestijos nepažeis tarptautinių sutarčių ir paprotinės teisės.
6. Pastaruosius pora dešimtmečių tiesos komisijų skaičius auga, steigiami vis nauji mišrieji tribunolai, todėl darytina išvada, kad ir ateityje išliks panašios tendencijos ir šie mechanizmai bus steigiami vis sparčiau. Atsižvelgiant į tai, aiškesnis tarptautinių baudžiamųjų teismų, mišriųjų tribunolų ir tokių neteisminių institucijų kaip tiesos komisijos įgaliojimų pasidalinimas ir tarpusavio veiklos koordinavimas galėtų padėti išspręsti šiame darbe aptartas „nepasidalijimo“ pažeidėjais, dalinimosi informacija problemas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Jungtinių Tautų Chartija (angl. *Charter of the United Nations*). *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557.
2. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 95 (I) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-29] Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf>.
3. 1993 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo asmenims, atsakingiems už rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 metų, persekioti ir teisti, statutas [interaktyvus] (angl. *Statute of the International Criminal Tribunal For the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*), priimtas 1993 m. gegužės 25 d. JT ST rezoliucija Nr. 827, Nr. UN doc. S/RES/827(1993) [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf>.
4. 1994 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai statutas [interaktyvus] (angl. *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*) priimtas 1994 m. JT ST rezoliucija Nr. 955 [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.unictt.org/sites/unictt.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf>.
5. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. *Valstybės žinios*, 2003-05-21, Nr. 49-2165.
6. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2005 m. gruodžio 16 d. rezoliucija Nr. A/RES/60/147 (angl. *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*) [interaktyvus; žiūrėta 2018-02-28] Prieiga per internetą: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/42/PDF/N0549642.pdf?OpenElement>>.
7. U.N. Secretary-General, Depositary Notification, Rome Statute of the International Criminal Court: Burundi: Withdrawal (Oct. 27, 2016) [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-01] Prieiga per internetą: <<https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.805.2016-Eng.pdf>>.

8. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas Dėl Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti, *Valstybės žinios*, 2012-10-18, Nr. 121-6075.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos, *Valstybės žinios*, 1998-07-22, Nr. 65-1877.
10. Lietuvos Respublikos asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, registracijos, prisipažinimo, įskaitos ir prisipažinusiųjų apsaugos įstatymo 6, 8 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000-06-28, Nr. 52-1485.
11. Lietuvos Respublikos Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymo 5 straipsnio papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2010-07-20, Nr. 86-4520.
12. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų 1977 m. birželio 8 d. Papildomas protokolai dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolai), *Valstybės žinios*, 2000-07-29, Nr. 63-1910.
13. 1993 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo asmenims, atsakingiems už rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 metų, persekioti ir teisti, darbo tvarkos taisyklės (angl. *International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991. Rules of Procedure and Evidence*) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-01] Prieiga per internetą: <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf>.
14. 1994 m. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai darbo tvarkos taisyklės (angl. *ICTR Rules of procedures and Evidence*) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-04]. Prieiga per internetą: <<http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf>>.
15. UNTAET, Regulation No. 2001/10 on the Establishment of a Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor, U.N. Doc. UNTAET/REG/2001/10 (July 13, 2001), 3.1. (e) punktas [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-03] Prieiga per internetą: <<https://www.legal-tools.org/doc/afd3d9/pdf/>>.
16. Specialaus teismo Siera Leonei statutas (angl. *Statute of the Special Court for Sierra Leone*) [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-03] Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>>.
17. Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, with inclusion of amendments as promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006) [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-03]

Prieiga per internetą: <https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf>.

18. Susitarimas tarp JT ir Siera Leonės vyriausybės dėl Specialiojo teismo Siera Leonei įsteigimo (angl. *Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone*). U.N. Doc. S/2002/246/Annex (Jan. 16, 2002) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-02] Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>>.

Specialieji šaltiniai

1. BASSIOUNI, M. Ch. (ed.) *International criminal law. Volume III, International enforcement* [interaktyvus]. 3rd ed. Leiden, The Netherlands: Brill, 2008 [žiūrėta 2018-03-24] Prieiga per internetą: <<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=add6062e-e4b9-4f49-b506-516fa38e2db3%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=308386&db=nlebk>>.
2. BASSIOUNI, M. Ch. (ed.) *International criminal law. Volume II, Multilateral and bilateral enforcement mechanisms* [interaktyvus]. 3rd ed. Leiden, The Netherlands: Brill, 2008 [žiūrėta 2018-03-27] Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=400ed40b-797a-409f-9383-189ca5f5c1c3%40sessionmgr102&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=308385&db=nlebk>>.
3. BISSET, A. *Truth Commissions and Criminal Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
4. BERGSMO, M., WEBB, Ph. International Criminal Courts and Tribunals, Complementarity and Jurisdiction [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2008 [žiūrėta 2018-03-01]. Prieiga per internetą: <<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1381?rskey=J3RJL&result=1&prd=EPIL>>.
5. BRUSKINA, N. *Valstybės kompensacija nacių ir komunitinių režimų nusikaltimų aukoms: tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.
6. CLARK, Philip. *The Gacaca courts, post-genocide justice and reconciliation in Rwanda: justice without lawyers*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2010.

7. DAVIS, L. The European Union and Transitional Justice [interaktyvus]. *Civil Society Dialogue Network*, 2014 [žiūrėta 2017-10-30]. Prieiga per internetą: <http://eplo.org/wp-content/uploads/2017/02/EPLO_CSDN_Background-Paper_EU-and-Transitional-Justice.pdf>.
8. DE SOUZA DIAZ, T. ‘Interests of justice’: Defining the scope of Prosecutorial discretion in Article 53(1)(c) and (2)(c) of the Rome Statute of the International Criminal Court [interaktyvus]. *Leiden Journal of International Law*, 2017, 30, p. 731–751 [žiūrėta 2018-04-07]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/interests-of-justice-defining-the-scope-of-prosecutorial-discretion-in-article-531c-and-2c-of-the-rome-statute-of-the-international-criminal-court/0A03F86DF8A7579F7936D06E43F122EF>>.
9. DUKIC, D. Transitional justice and the International Criminal Court – in “the interests of justice”? [interaktyvus]. *International Review of the Red Cross* [žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą: <<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-867-dukic.pdf>>.
10. ELSTER, J. *Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective* [interaktyvus]. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. [žiūrėta 2017-12-06]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/closing-the-books/71E161236A9CD804C87F811FB4867663>>.
11. EVENSON, E. M. Truth and Justice in Sierra Leone: Coordination between Commission and Court [interaktyvus]. *Columbia Law Review*, vol. 104, no. 3, 2004 [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: <www.jstor.org/stable/4099329>.
12. FLETCHER, L. E., et al. Context, Timing and the Dynamics of Transitional Justice: A Historical Perspective [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 1, 2009 [žiūrėta 2017-12-17]. Prieiga per internetą: <www.jstor.org/stable/20486740>.
13. FLORY, P. International Criminal Justice and Truth Commissions: From Strangers to Partners? [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 13, Issue 1, 1 March 2015, p. 19–42 [žiūrėta 2018-03-13]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mqu094>>.
14. FREEMAN, M. *Necessary Evils: Amnesties and the Search for Justice* [interaktyvus]. Cambridge University Press, 2009 [žiūrėta 2018-04-15]. Prieiga per internetą: <<https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=501406>>.
15. FREEMAN M. *Truth commissions and procedural fairness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

16. GONZALEZ, E. *Drafting a Truth Commission Mandate. A Practical Tool* [interaktyvus]. International Center for Transitional Justice, 2013 [žiūrėta 2018-03-12]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/publication/drafting-truth-commission-mandate-practical-tool>>.
17. HAYNER, P. B. *Unspeakable truths: transitional justice and the challenge of truth commissions*. 2nd ed. New York, NY; London: Routledge, 2011.
18. HAYNER, P. B. Truth commissions: A schematic overview [interaktyvus]. *International Review of the Red Cross*, 88(862), 2006, p. 295-310 [žiūrėta 2018-03-07]. Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/288D9F67E7D70B68045B513AF1B8E92B/S1816383106000531a.pdf/truth_commissions_a_schematic_overview.pdf>.
19. HAYNER, P. B. Fifteen Truth Commissions – 1974 to 1994: A Comparative Study [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*, 16 (4), 1994 [žiūrėta 2018-02-04]. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/762562?seq=3#page_scan_tab_contents>.
20. HUYSE, L.; SALTER, M. (eds.) *Traditional Justice and Reconciliation after Violent Conflict: Learning from African Experiences* [interaktyvus]. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2008 [žiūrėta 2018-03-06]. Prieiga per internetą: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/traditional-justice-and-reconciliation-after-violent-conflict-learning-from-african-experiences_0.pdf>.
21. HUNTINGTON, S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman; London: University of Oklahoma Press, 1991.
22. KAUL, H-P. International Criminal Court (ICC) [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2010 [žiūrėta 2018-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e42?print>>.
23. KRISTJANSDOTTIR, E., NOLLKAEMPER, A., RYNGAERT, C. (ed.) *International law in domestic courts : rule of law reform in post-conflict states*. Cambridge: Intersentia, 2012.
24. MOBEKK, E. Transitional Justice and Security Sector Reform: Enabling Sustainable Peace. [interaktyvus]. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Occasional Paper – № 13. Geneva, November 2006 [žiūrėta 2017-11-05]. Prieiga per internetą: <http://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/OP13_Mobekk.pdf>.
25. NESBITT, M. Lessons from the Sam Hinga Norman Decision of the Special Court for Sierra Leone: How Trials and Truth Commissions Can Co-Exist [interaktyvus]. *German*

- Law Journal*, Vol 08 No. 10 (2007) [žiūrėta 2018-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.germanlawjournal.com/volume-08-no-10/>>.
26. OLSEN, T. D.; PAYNE, L. A.; REITER, A. G.; WIEBELHAUS-BRAHM, E. When Truth Commissions Improve Human Rights [interaktyvus]. *International Journal of Transitional Justice*. Volume 4, Issue 3, 1 November 2010, p. 457–476 [žiūrėta 2018-04-30]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ijtj/ijq021>>.
  27. SCHARF, M. P. The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*. Volume 32, Issue 3, 1999 [žiūrėta 2018-04-13]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1454&context=cilj>>.
  28. O'SHEA, A. G. Truth and Reconciliation Commissions [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2008 [žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e882?prd=EPIL#law-9780199231690-e882-div1-3>>.
  29. STAN, L. (ed.) *Encyclopedia of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Cambridge University Press, 2013, p. 280-292 [žiūrėta 2017-11-08]. Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/books/encyclopedia-of-transitional-justice/entries-on-transitional-justice-concepts-and-terms/3317EE23B4E2B417E4E758B27F11895D/core-reader>>.
  30. PAIGE, A. How 'Transitions' Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice [interaktyvus]. *Human Rights Quarterly*. Vol. 31, no. 2, 2009, p. 321–367 [žiūrėta 2017-12-03]. Prieiga per internetą: <www.jstor.org/stable/20486755>.
  31. PETTAI, E. C.; PETTAI, V. *Transitional and retrospective justice in the Baltic states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
  32. ROBINSON, D. Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court [interaktyvus]. *European Journal of International Law*, Volume 14, Issue 3, 1 June 2003, p. 481–505 [žiūrėta 2018-04-10]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/ejil/14.3.481>>.
  33. ROCHE, D. Truth Commission Amnesties and the International Criminal Court [interaktyvus]. *The British Journal of Criminology*, vol. 45, no. 4, 2005, p. 565–581 [žiūrėta 2018-04-16]. Prieiga per internetą: <www.jstor.org/stable/23639255>.
  34. ROMANO, C. P. R. Mixed Criminal Tribunals (Sierra Leone, East Timor, Kosovo, Cambodia) [interaktyvus]. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2006

- [žiūrėta 2018-02-10]. Prieiga per internetą:
<<http://opil.oup.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e173?prd=EPIL>>.
35. SCHABAS, W. A. Conjoined Twins of Transitional Justice?: The Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission and the Special Court [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*. Volume 2, Issue 4, 1 December 2004, p. 1082–1099 [žiūrėta 2018-03-08]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/2.4.1082>>.
36. SCHABAS, W. A. A Synergistic Relationship: The Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission and the Special Court for Sierra Leone [interaktyvus]. *Criminal Law Forum* 15, p. 3–54, 2004 [žiūrėta 2018-04-16]. Prieiga per internetą:
<<http://center.theparentscircle.org/images/19c948eced2d4fde8a8dd5c1324dcf04.pdf>>.
37. SEIBERT-FOHR, A. The Relevance of the Rome Statute of the International Criminal Court for Amnesties and Truth Commissions [interaktyvus]. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 7, 2003, p. 553-590 [žiūrėta 2018-05-01]. Prieiga per internetą: <http://www.mpil.de/files/pdf3/mpunyb_seibert-fohr_7.pdf>.
38. STAHN, C. Complementarity, Amnesties and Alternative Forms of Justice: Some Interpretative Guidelines for the International Criminal Court [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, Issue 3, 1 July 2005, p. 695–720 [žiūrėta 2018-02-01]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mqi046>>.
39. STRUPINSKIENĖ, L. Pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos: ištakos ir raida. *Politologija*, 2012/4 (68), p. 39-64.
40. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2006.
41. THEIDON, K. Editorial Note [interaktyvus]. *The International Journal of Transitional Justice*, 3 (3), 2009 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą:
<<https://academic.oup.com/ijtj/article/3/3/295/2888400/Editorial-Note>>.
42. TEITEL, R. *Transitional Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
43. TEITEL, R. Transitional Justice Geneology [interaktyvus]. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 16, 2003, p. 69-94 [žiūrėta 2017-12-05]. Prieiga per internetą:
<<http://www.nyls.edu/faculty/wp-content/uploads/sites/148/2013/09/Harvard-Human-Rights-Journal.pdf>>.
44. TEITEL, R. Global Transitional Justice, global Justice and Democracy, Working Paper no 8 [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-01]. Prieiga per internetą:
<https://www.gmu.edu/centers/globalstudies/publications/hjd/hjd_wp_8.pdf>.

45. TEITEL, R. Transitional Jurisprudence: The Role of Law in Political Transformation [interaktyvus]. *The Yale Law Journal*, 106 Yale L. J. 1997 (2009), p. 2009-2080. [žiūrėta 2018-03-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.nyls.edu/faculty/wp-content/uploads/sites/148/2013/09/Yale-Law-Journal.pdf>>.
46. TEITEL, R. The Law and Politics of Contemporary Transitional Justice [interaktyvus]. *Cornell International Law Journal*, Volume 38, Issue 3 2005, p. 837-862 [žiūrėta 2018-03-15]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1658&context=cilj>>.
47. TOMUSCHAT, Ch. The Legacy of Nuremberg [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, Volume 4, Issue 4, 1 September 2006, p. 830–844 [žiūrėta 2018-05-02]. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/jicj/mql051>>.
48. TOTTEN, Ch. D. The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond [interaktyvus]. *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 7, Issue 1. 2009 [žiūrėta 2018-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/vol7/iss1/1>>.
49. TRIFFTERER, O. (ed.) *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Muenchen: C.H.Beck, Hart, Nomos, 2008.
50. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
51. VAIŠVILIENĖ, R. Tarptautinė baudžiamoji išimtinė ir konkuruojanti pirminė jurisdikcija. *Teisė* 2011, 81.
52. VAIŠVILIENĖ, R. *Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018.

Teismų sprendimai

1. Amerikos šalių žmogaus teisių teismas. 1988 m. liepos 29 d. sprendimas *Velásquez Rodríguez v. Honduras* byloje Nr. Series C No. 1 (1988).
2. Tarptautinis baudžiamasis teismas buvusiai Jugoslavijai. Apeliacinės kolegijos 1995 m. spalio 2 d. sprendimas *Prokuroras v. Tadić* byloje Nr. 94-1-AR72.
3. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai. 1998 m. gruodžio 10 d. sprendimas *Prosecutor v. Anto Furundžija* byloje Nr. IT-95-17/1-T.

4. Specialusis Teismas Siera Leonei. 2009 m. kovo 2 d. sprendimas *Prosecutor v. Issa Hasan Sesay Morris Kallon Augustine Gbao* byloje Nr. SCSL-04-15-T.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas *El-Masri prieš buvusiąją Jugoslavijos Respubliką Makedoniją* byloje Nr. 39630/09.
6. Tarptautinis baudžiamasis teismas. Byla *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Nr. ICC-02/05-01/09.

Kiti

1. Europos Sąjungos Tarybos išvados dėl ES paramos pereinamojo laikotarpio [interaktyvus]. 2015 m. lapkričio 16 d. Nr. 13576/15 [žiūrėta 2017-11-06]. Prieiga per internetą: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/lt/pdf>>.
2. JT Žmogaus teisių komisija. Promotion and Protection of Human Rights. Impunity [interaktyvus]. Dok. E/CN.4/2005/102 ir E/CN.4/2005/102/Add.1, 19 principas [žiūrėta 2017-12-19]. Prieiga per internetą: <<https://documents.un.org/prod/ods.nsf/xpSearchResultsM.xsp>>.
3. JT Generalinio sekretoriaus rekomendacijos dėl JT požiūrio į pereinamojo laikotarpio teisingumą (angl. *Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice*) [interaktyvus]. March 2010 [žiūrėta 2017-12-13]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf>.
4. JT Generalinio sekretoriaus pranešimas dėl teisinės valstybės ir pereinamojo laikotarpio teisingumo konfliktus išgyvenančiose ir išgyvenusiose visuomenėse (angl. *Report of the Secretary-General The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*) [interaktyvus]. S/2004/616, 2004 [žiūrėta 2017-12-11]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2004/616> .
5. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights [interaktyvus]. New York and Geneva: United Nations Publication, 2014 [žiūrėta 2018-04-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-13-05.pdf>>.
6. The African Union Series. Peace, Justice, and Reconciliation in Africa Opportunities and Challenges in the Fight Against Impunity [interaktyvus]. International Peace Institute, 2013 [žiūrėta 2018-03-31]. Prieiga per internetą: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ipi_e_pub_peacejusticeafrica.pdf>.

7. EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2016 [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-03]. Prieiga per internetą: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/annual_report_on_human_rights_and_democracy_in_the_world_2016_0.pdf>.
8. United States Institute of Peace. Transitional Justice: Information Handbook [interaktyvus]. September 2008 [žiūrėta 2017-12-08]. Prieiga per internetą: <https://www.usip.org/sites/default/files/ROL/Transitional_justice_final.pdf>.
9. Editorial Note. *The International Journal of Transitional Justice* [interaktyvus]. Volume 1, Issue 1, 1 March 2007, p. 1-5 [žiūrėta 2017-11-05]. Prieiga per internetą: <<https://academic.oup.com/ijtj/article-lookup/doi/10.1093/ijtj/ijm012>>.
10. Pereinamojo laikotarpio teisingumo ir žmogaus teisių kursai elektroninėje mokymosi platformoje HELP (angl. *The Human Rights Education for Legal Professionals*) [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-03]. Prieiga per internetą: <<http://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=1814>>.
11. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai (angl. *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*) interneto svetainė [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.icty.org/en>>.
12. Specialaus teismo Siera Leonei (angl. *The Special Court for Sierra Leone*) interneto svetainė [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.rscsl.org>>.
13. Ypatingųjų teisėjų kolegijų Kambodžos teismuose (angl. Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia) interneto svetainė [interaktyvus; žiūrėta 2018-03-31]. Prieiga per internetą: <<https://www.eccc.gov.kh/en>>.
14. Jungtinių Tautų Organizacijos interneto svetainė. [interaktyvus; žiūrėta 2017-11-31]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/ruleoflaw/thematic-areas/international-law-courts-tribunals/transitional-justice/>>.
15. Tarptautinio pereinamojo laikotarpio teisingumo centro (angl. – *The International Center for Transitional Justice, ICTJ*) internetinis puslapis [interaktyvus; žiūrėta 2017-10-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/about>>.
16. Tarptautinis pereinamojo laikotarpio teisingumo centras. *What is Transitional Justice?* [interaktyvus; žiūrėta 2017-10-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Transitional-Justice-2009-English.pdf>>.
17. Argentinos dingusių asmenų nacionalinės komisijos (angl. *Argentinian National Commission on the Disappearance of Persons*) ataskaita *Nunca Más* (angl. *Never Again*),

- 1984 [interaktyvus; žiūrėta 2017-12-08]. Prieiga per internetą:
<http://www.desaparecidos.org/nuncamas/web/english/library/nevagain/nevagain_001.htm>
18. Teitel R., *Global Transitional Justice, global Justice and Democracy* [interaktyvus].
Working Paper no 8 [žiūrėta 2017-12-07]. Prieiga per internetą:
<https://www.gmu.edu/centers/globalstudies/publications/hjd/hjd_wp_8.pdf>.
19. GARNER, B. A. (ed.) *Black's law dictionary*. St. Paul: Thomson West, 8th ed. 2007
20. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Amnesties* [interaktyvus]. United Nations: New Yorks and Geneva, 2009 [žiūrėta 2018-03-28]. Prieiga per internetą:
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Amnesties_en.pdf>.
21. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Truth Commissions* [interaktyvus]. United Nations: New Yorks and Geneva, 2006 [žiūrėta 2018-03-23]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawTruthCommissionsen.pdf>>.
22. ORENTLICHER, D. *Independent study on best practices, including recommendations, to assist states in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity* [interaktyvus]. E/CN.4/2004/88, 2004 [žiūrėta 2018-04-04]. Prieiga per internetą:
<<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/113/55/PDF/G0411355.pdf?OpenElement>>.
23. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court (angl. *Proceedings of the Preparatory Committee during March – April and August 1996*), vol. 1, No. 22 (A/51/22) [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-16]. Prieiga per internetą:
<<https://www.legal-tools.org/doc/e75432/pdf/>>.
24. A Grotius Centre for International Legal Studies Website [interaktyvus; žiūrėta 2018-04-15]
Prieiga per internetą: <<http://postconflictjustice.com>>.
25. African Union backs mass withdrawal from ICC, 2017 [interaktyvus; žiūrėta 2018-05-02]
Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.com/news/world-africa-38826073>>.

SANTRAUKA

Pereinamojo laikotarpio teisingumas iškilo kaip pastanga kovoti su nebaudžiamumu ir valdžios perėjimo laikotarpius lydintiais tarptautinės teisės nusikaltimais. Pereinamojo laikotarpio teisingumas suprantamas kaip mechanizmų spektras, susijęs su visuomenės pastangomis išspręsti didelės apimties praeities pažeidimų pasekmes, siekiant užtikrinti atsakomybę, teisingumą ir pasiekti susitaikymą. Tai gali apimti tiek teisinius, tiek neteisinius mechanizmus.

Teisminiais pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmais laikomi oficialūs baudžiamieji persekiojimai tiek nacionaliniuose teismuose, tiek tarptautiniuose baudžiamuosiuose ar mišriuose tribunoluose. Neteisminiais mechanizmais laikomos įvairios tiesos nustatymo iniciatyvos, pavyzdžiui, tiesos komisijos bei „tradicinės“ pereinamojo laikotarpio teisingumo praktikos bendruomenės lygmenyje, institucinės reformos, kompensacinės programos.

Trečiosios pereinamojo laikotarpio teisingumo fazės metu ne tik baudžiamieji persekiojimai, bet ir tiesos komisijos iškilo kaip pagrindiniai mechanizmai, atsakantys į sunkius žmogaus teisių pažeidimus. Taip susiklostė situacijos, kada vienoje valstybėje greta nacionalinių teismų veikia tiek tarptautiniai baudžiamieji teismai, tiek ir neteisminės tiesos komisijos. Vis labiau sutariama, kad tiesos komisijas ir baudžiamuosius teismus reikėtų vertinti kaip papildančius vienas kitą, o ne alternatyvius mechanizmus. Tai atspinti ir Jungtinių Tautų propaguojamas holistinis požiūris į pereinamojo laikotarpio teisingumą. Tačiau tokia situacija sukuria pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemų.

Pagrindinėmis pereinamojo laikotarpio teisingumo vykdymo problemomis įvardytos ir šiame darbe analizuojamos problemos yra šios: tiesos komisijų statuso neapibrėžtumas Tarptautinio baudžiamosio teismo Romos statute, tiesos komisijų įpareigojimai bendradarbiauti ir dalintis surinkta informacija su tarptautiniais baudžiamaisiais teismais, tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tiesos komisijų „nepasidalijimas“ pažeidėjais ir amnestijų taikymas.

SUMMARY

Transitional justice has emerged as an effort to combat impunity and the international crimes committed in the transitional period. Transitional justice encompasses a spectrum of mechanisms associated with a society's attempt to deal with the consequences of large-scale past abuses, in order to ensure accountability, justice and reconciliation. Transitional justice consists of both judicial and non-judicial mechanisms.

Judicial transitional justice mechanisms are considered to be formal prosecutions both in national courts and in international criminal or mixed (hybrid) tribunals. Non-judicial mechanisms consists of various truth-seeking initiatives, such as the Truth Commissions, the traditional forms of justice at the community level, institutional reforms, and reparation programs.

Within the field of transitional justice, truth commissions and criminal prosecutions have emerged as the primary mechanisms for responding to a legacy of serious human rights violations. There is a growing consensus that truth commissions and criminal trials bring distinct benefits to transitional states and that they ought to be viewed, not as mutually exclusive alternatives, but as the complements. It also reflects a holistic approach to transitional justice advocated by the United Nations, but creates the problems of the implementation of transitional justice.

The main problems identified in the implementation of transitional justice are the following: the uncertainty of the status of truth commissions in the Rome Statute of the International Criminal Court; the obligation of the truth commissions to cooperate and share information with international criminal tribunals; the „non-separation“ of perpetrators in international criminal courts and truth commissions; amnesties.